

Pedagogische kwaliteit van de kinderopvang
voor 0- tot 4-jarigen
in Nederlandse kinderdagverblijven
in 2012

R.G. Fukkink^a

M.J.J.M Gevers Deynoot-Schaub^b

K.O.W. Helmerhorst^a

I. Bollen^b

J.M.A. Riksen-Walraven^c

Subsidiegever:

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW)

Uitvoerder:

Nederlands Consortium Kinderopvang Onderzoek

Juni 2013

^a Universiteit van Amsterdam, ^b Kohnstamm Instituut, ^c Radboud Universiteit Nijmegen

Inhoudsopgave

Dankwoord	1
Samenvatting	2
1. Inleiding	7
2. Methode	10
2.1 Steekproef	10
2.2 Procedure	12
2.3 Instrumenten	13
3. Resultaten	18
3.1 Pedagogische kwaliteit in 2012 vergeleken met vorige peilingen	18
3.1.1 Algemene proceskwaliteit	18
3.1.2 Interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers	24
3.1.3 Structurele kwaliteitskenmerken	27
3.2 Proceskwaliteit in relatie tot structurele en andere kenmerken van de opvang	31
3.3 Pedagogische kwaliteit in longitudinaal perspectief	34
4. Conclusies en aanbevelingen	36
4.1 Belangrijkste conclusies	36
4.2 Mogelijke oorzaken van de stijging	38
4.3 Aanbevelingen	39
Referenties	42
Bijlagen	
Bijlage 1: Overzicht ITERS-R subschalen die gebruikt worden in het NCKO-instrument	43
Bijlage 2: Overzicht ECERS-R subschalen die gebruikt worden in het NCKO-instrument	44
Bijlage 3: Toelichting op enkele statistische symbolen/afkortingen	45

Dankwoord

Onze dank gaat uit naar alle kinderdagverblijven die hun medewerking hebben verleend aan deze peiling en voor de gastvrijheid die zij hebben geboden bij het veldwerk. Ook gaat onze dank uit naar de ouders van de kinderen op alle bezochte groepen die hun medewerking hebben verleend aan het onderzoek.

Een speciaal woord van dank aan onze observatoren Iris Bollen, Mara Jonkman, Lisette Vermeulen en Suzanne Verver, die na een intensieve training voor dag en dauw opstonden om de groepen in het hele land te bezoeken. Zij en Jolien Dekker en Lianne Jilink hebben ook alle video-opnames van de pedagogisch medewerkers systematisch beoordeeld.

Ook bedanken we de volgende organisaties die afgevaardigden leverden voor de Klankbordgroep die speciaal werd ingesteld voor dit onderzoek: ABVAKABO FNV, de Belangenvereniging voor Ouders in de Kinderopvang (BOinK), Brancheorganisatie Kinderopvang, GGD Nederland, het Landelijk Pedagogen Platform, Bureau Kwaliteit Kinderopvang, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten en de Stichting Ondersteuning Leerstoel kinderopvang en educatieve voorzieningen voor het jonge kind.

Het NCKO-project werd geïnitieerd door het Ministerie van OC&W en is later ondersteund door het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Wij danken beide ministeries in het in ons gestelde vertrouwen en hopen dat dit rapport een bijdrage levert aan de discussie en beleidsvorming met betrekking tot de kinderopvang.

Nederlands Consortium Kinderopvang Onderzoek
www.kinderopvangonderzoek.nl

SAMENVATTING van het rapport

PEDAGOGISCHE KWALITEIT VAN DE KINDEROPVANG VOOR 0- TOT 4-JARIGEN IN NEDERLANDSE KINDERDAGVERBLIJVEN IN 2012

Inleiding en onderzoeksvragen

Dit rapport is een verslag van een landelijke meting door het *Nederlands Consortium Kinderopvang Onderzoek* (NCKO) van de pedagogische kwaliteit van de opvang in Nederlandse kinderdagverblijven (0- tot 4-jarigen) in 2012. Het NCKO is een wetenschappelijk samenwerkingsverband waarin pedagogen en ontwikkelingspsychologen van de Universiteit van Amsterdam en de Radboud Universiteit Nijmegen samen werken aan onderzoek ter bevordering van de Nederlandse kinderopvang voor 0- tot 4-jarigen.

Eerdere metingen, uitgevoerd in 1995, 2001 en 2005 en 2008, lieten een geleidelijke afname zien van de kwaliteit van het zorg- en opvoedingsproces, ook wel aangeduid als de ‘proceskwaliteit’ van de opvang. Deze daling illustreert hoe belangrijk het is om de vinger aan de pols te houden en de pedagogische kwaliteit in kinderdagverblijven regelmatig in kaart te brengen.

De eerste onderzoeksvraag in deze nieuwe landelijke peiling was hoe de pedagogische kwaliteit van de kinderopvang in kinderdagverblijven in 2012 zich zou verhouden tot de kwaliteit in eerdere landelijke peilingen, met name de vorige peiling in 2008. Dit is onderzocht voor drie aspecten van pedagogische kwaliteit, namelijk (a) de algemene proceskwaliteit, (b) de interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers, die de kern vormen van de proceskwaliteit en (c) structurele kwaliteitskenmerken.

De tweede onderzoeksvraag was hoe de proceskwaliteit in 2012 gerelateerd was aan structurele kwaliteitskenmerken en andere kenmerken van de kinderdagverblijven en pedagogisch medewerkers.

Ten slotte is er in een subgroep van kinderdagverblijven die zowel aan de landelijke peiling in 2008 als aan de peiling in 2012 heeft deelgenomen, *longitudinaal* onderzocht in hoeverre er sprake was van stabiliteit van de pedagogische kwaliteit over de periode tussen 2008 en 2012, en of een eventuele verandering in kwaliteit in die periode samenhang met bepaalde kenmerken van het kinderdagverblijf.

Aanpak van het onderzoek

De gegevens over de kwaliteit van de kinderopvang in 2012 zijn in de tweede helft van 2012 verzameld bij een random geselecteerde, landelijk representatieve steekproef van 50 groepen uit 50

kinderdagverblijven, verspreid over Nederland. Deze steekproef maakte een vergelijking mogelijk met vorige landelijke peilingen waar hetzelfde meetinstrument is gebruikt. Omdat het hierbij gaat om verschillende steekproeven die op verschillende tijdstippen gemeten zijn, is hier sprake van een zogenaamde cross-sectionele vergelijking.

In aanvulling op eerdere peilingen hebben we in de huidige peiling een longitudinale deelstudie toegevoegd. In deze deelstudie hebben we een tweede steekproef van 25 groepen uit 25 kinderdagverblijven onderzocht die eerder betrokken waren in de vorige peiling van 2008. Deze tweede steekproef maakte het mogelijk om veranderingen in de pedagogische kwaliteit over de periode 2008-2012 in longitudinaal perspectief te onderzoeken.

De proceskwaliteit van de kinderopvang is op twee manieren in kaart gebracht. De algemene proceskwaliteit is gemeten met behulp van vijf subschalen uit de Infant Toddler Environment Rating Scale-Revised (ITERS-R; voor kinderen van 0 tot 2,5 jaar) en de Early Childhood Environment Rating Scale-Revised (ECERS-R; voor kinderen van 2,5 tot 5 jaar). De vijf subschalen die zijn opgenomen in het NCKO-instrument zijn: *Ruimte en meubilering*, *Taal*, *Activiteiten*, *Interacties* en *Programma* (tevens is het item voor het brengen en halen van de kinderen opgenomen). De tweede maat voor de proceskwaliteit werd gevormd door de zes door het NCKO ontwikkelde observatieschalen voor de *interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers*. De zes vaardigheden zijn: *Sensitieve responsiviteit*, *Respect voor autonomie*, *Structureren en grenzen stellen*, *Praten en uitleggen*, *Ontwikkelingsstimulering*, en het *Begeleiden van interacties tussen kinderen*. Naast de proceskwaliteit zijn een aantal *structurele kwaliteitskenmerken* van de opvang vastgesteld die ook zijn opgenomen in vorige peilingen (zoals de bestaansduur van het kinderdagverblijf, de groepsgrootte en de staf-kind ratio in de groepen, en de opleiding, leeftijd, ervaring, en omvang van de aanstelling van de pedagogisch medewerker). De structurele kwaliteitskenmerken zijn vastgesteld via directe observatie (groepsgrootte en de staf-kind ratio) of met behulp van vragenlijsten (opleiding, leeftijd, ervaring en omvang van de aanstelling).

Conclusies op basis van de uitkomsten

De drie belangrijkste conclusies op basis van de landelijke peiling in 2012 en de vergelijking van de uitkomsten daarvan met die uit eerdere peilingen zijn de volgende:

1. De kwaliteit is gestegen

Na een periode van achteruitgang liet de pedagogische kwaliteit in 2012 voor het eerst weer een duidelijke stijging zien ten opzichte van eerdere jaren. De stijging van de pedagogische kwaliteit was zichtbaar op alle drie onderdelen van de kwaliteitsmeting, te weten de algemene proceskwaliteit, de interactievaardigheden van de pedagogisch medewerkers, en de structurele kwaliteitsmaten. De vooruitgang ten opzichte van de vorige meting in 2008 was het duidelijkst zichtbaar voor de algemene proceskwaliteit zoals vastgesteld met de ECERS-R en ITERS-R; niet alleen op de totaalscore, maar ook op alle afzonderlijke subschalen werd een significante en in statistische termen aanzienlijke

voortgang in kwaliteit geboekt ten opzichte van 2008. De neergaande trend die naar voren kwam uit vorige peilingen is hiermee gekeerd. Gelet op de totaalscore voor *algemene proceskwaliteit* laat deze peiling een verschuiving zien van veelal onvoldoende proceskwaliteit, die in het onderzoek uit 2008 nog voorkwam in 49% van de bezochte groepen, naar matige kwaliteit voor de meeste (86%) van de onderzochte groepen in 2012. Ook werd er in 2012 meer goede pedagogische kwaliteit geobserveerd dan in de vorige peiling, namelijk in 12% van de groepen. Onvoldoende algemene proceskwaliteit is in deze peiling slechts in één groep geobserveerd (2%).

Voor wat betreft de interactievaardigheden van de pedagogisch medewerkers was de stijging van de pedagogische kwaliteit wat minder spectaculair: hier werd ten opzichte van 2008 een significante voortgang geboekt op twee van de zes schalen, namelijk *Ontwikkelingsstimulering* en *Begeleiden van interacties* tussen kinderen. In statistisch termen was de voortgang op deze beide schalen matig tot groot te noemen. De basale vaardigheden *Sensitieve responsiviteit*, *Respect voor autonomie*, en *Structureren en grenzen stellen*, die door het gros van de pedagogisch medewerkers in 2008 al voldoende tot goed werden beheerst, lagen in 2012 op een vergelijkbaar niveau als in 2008. Ook voor de schaal *Praten en uitleggen* lag het gemiddelde op hetzelfde (matige) niveau als in 2008.

Ten slotte was de voortgang ook zichtbaar in twee van de belangrijkste structurele kwaliteitsmaten, te weten de groeps grootte en de staf-kind ratio; de grootte van deze voortgang was in statistische termen matig.

2. We zijn er nog niet

Een tweede conclusie – die minstens even belangrijk is als de eerste – is dat er in 2012 weliswaar weer sprake was van een stijging, maar dat de pedagogische kwaliteit bij deze peiling in absolute zin nog lang niet op alle punten voldoende was en dat er nog veel ruimte is voor verbetering.

Wat betreft de algemene proceskwaliteit zoals gemeten met de ITERS-R en ECERS-R lag de gemiddelde totaalscore in 2012 op 4.3, waarmee we weer terug zijn op het niveau dat gemeten werd in 2001. Dit is een score in de categorie matig; de grote meerderheid (86%) van de groepen behaalde een score in deze categorie, tegen 2% in de categorie onvoldoende en 12% in de categorie goed. De enige schaal met een gemiddelde score in de categorie goed was de schaal *Programma*. Ruimte voor verbetering is er allereerst op de subschaal *Activiteiten*, waar de gemiddelde score met 3.3 nog maar amper boven het minimum uitkomt, en waarop in bijna de helft van de groepen nog een onvoldoende is toegekend. Ruimte voor verbetering is er zeker ook nog op de subschalen *Ruimte en meubilering*, *Taal*, en *Interacties*, waar de gemiddelde score in 2012 in de categorie matig laag en waar nog steeds sprake was van onvoldoende scores (respectievelijk in 6%, 14%, en 14% van de groepen).

De NCKO-interactieschalen, die een meer gedetailleerd beeld geven van de interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers, lieten net als in 2008 een gemengd beeld zien. In 2012 was het niveau van de interactievaardigheden, gemiddeld genomen, goed voor de basale vaardigheden *Sensitieve responsiviteit*, *Respect voor autonomie* en *Structureren en grenzen stellen*.

Net als in 2008 was de gemiddelde score voor *Praten en uitleggen* net voldoende, met een grote spreiding tussen pedagogisch medewerkers (36% onvoldoende, 60% matig, en 6% goed). De scores op de schalen *Ontwikkelingsstimulering* en de *Begeleiding van interacties tussen kinderen* waren, ondanks de duidelijke stijging in vergelijking met 2008, gemiddeld genomen nog niet voldoende; ruim driekwart van de pedagogisch medewerkers behaalde in 2012 nog een onvoldoende op deze schalen.

3. Pedagogische kwaliteit is geen stabiel kenmerk van groepen

Een derde belangrijke conclusie – uit de longitudinale deelstudie op 25 kinderdagverblijfgroepen die zowel in 2008 als in 2012 aan de peiling hebben deelgenomen – is dat de stabiliteit van de pedagogische kwaliteit in de periode 2008-2012 op het niveau van de individuele groepen relatief gering was. Dit betekent dat de score voor algemene proceskwaliteit die op een bepaald moment in een bepaalde groep wordt vastgesteld, zeker niet constant is en over een periode van enkele jaren flink kan veranderen.

Tot slot is onderzocht welke kenmerken samenhangen met de pedagogische kwaliteit in deze peiling. Een hogere algemene proceskwaliteit in een groep hing positief samen met een langere bestaansduur van het kinderdagverblijf. Het niveau van de interactievaardigheden van de pedagogisch medewerkers was beter naarmate zij meer werkervaring in de kinderopvang hadden. Tevens werd er een positief verband gevonden tussen het niveau van de interactievaardigheden en het werken met het Pedagogisch kader kindercentra 0-4 jaar en het werken met de NCKO-Kwaliteitsmonitor. Pedagogisch medewerkers met een grotere woordenschat scoorden significant beter op de vaardigheid *Praten en uitleggen*; de woordenschat van pedagogisch medewerkers hing niet samen met de andere interactievaardigheden. Het niveau van de interactievaardigheden hing verder positief samen met het spreken van Nederlands in de thuissituatie; dit gold vooral voor *Sensitieve responsiviteit* en *Respect voor autonomie*.

Aanbevelingen

Om de pedagogische kwaliteit van de dagopvang te versterken en waar nodig te verbeteren formuleren we een aantal aanbevelingen voor praktijk en beleid:

- Wat betreft de algemene proceskwaliteit (gemeten met behulp van de ITERS-R en ECERS-R) bleek de kwaliteit in 2012 op een aantal subschalen nog duidelijk voor verbetering vatbaar. De NCKO-Kwaliteitsmonitor is speciaal ontwikkeld om leidinggevenden in kinderdagverblijven in staat te stellen zwakke onderdelen van de pedagogische kwaliteit op het spoor te komen als uitgangspunt bij kwaliteitsverbetering. Ook de door het NCKO ontwikkelde training die leidinggevenden, via een speciale consultancy-aanpak, ondersteunt bij het effectief toepassen van de Kwaliteitsmonitor, kan een concrete bijdrage leveren aan de verbetering van de pedagogische kwaliteit van de opvang.

-
- De resultaten van de peiling in 2012 onderstrepen tevens het belang van een gerichte en brede ontwikkeling van de interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers. Waar de basale vaardigheden door een grote groep worden beheerst blijven de meer educatieve vaardigheden achter. Overigens werd in 2012 ook bij de basale vaardigheden in een aantal gevallen onvoldoende kwaliteit geobserveerd. Dit laat zien dat effectieve (na)scholing essentieel is. Ook het geconstateerde niveauverschil bij staf met minder dan 5 jaar werkervaring onderstreept het belang van coaching en supervisie door pedagogische experts, met name in het begin van de loopbaan van pedagogisch medewerkers. Deze vorm van begeleiding kan jonge medewerkers in het begin van hun loopbaan helpen zich sneller te ontwikkelen van startbekwame naar vakbekwame professionals. Het verdient daarom aanbeveling om een trainingsprogramma aan te bieden aan kinderopvangorganisaties die in het kader van de interne kwaliteitsborging hun pedagogische kwaliteit willen verbeteren. Een aangepaste versie van dit trainingsprogramma kan worden ingevoerd in de beroepsopleiding van pedagogisch medewerkers. De door het NCKO ontwikkelde video-interactie training voor pedagogisch medewerkers die specifiek gericht is op het versterken van de zes belangrijkste interactievaardigheden lijkt bij uitstek geschikt voor dit doel.
 - Relatief jonge kinderdagverblijven lieten in 2012, net als in eerdere peilingen, een lagere proceskwaliteit zien dan kinderdagverblijven die al langer bestaan. Het verdient dan ook aanbeveling om bij pas gestarte kindercentra extra aandacht te besteden aan de pedagogische kwaliteit. Mogelijk kan de staf van nieuwe vestigingen, binnen een koepelorganisatie, worden ondersteund door collega-leidinggevenden van relatief sterke locaties. Ook consultancy door een pedagogisch expert is een interessante optie om de algemene proceskwaliteit te verbeteren.
 - De in onze longitudinale deelstudie geconstateerde relatief geringe stabiliteit van de algemene proceskwaliteit op het niveau van de individuele groepen over de periode 2008-2012 benadrukt nog eens het belang van het regelmatig monitoren van de kwaliteit om deze zo nodig te verbeteren. De geringe stabiliteit betekent immers dat een hoge kwaliteit niet automatisch hoog blijft en een lage kwaliteit niet automatisch laag. Een hoge kwaliteitsscore mag dus voor individuele kinderdagverblijven en groepen geen reden zijn om op hun lauweren te gaan rusten, en een lage kwaliteitsscore geen reden om bij de pakken neer te zitten.

1. Inleiding

Dit rapport is een verslag van een landelijke meting van de pedagogische kwaliteit van de opvang in Nederlandse kinderdagverblijven in 2012. Eerdere landelijke kwaliteitsmetingen zijn uitgevoerd in 1995 (van IJzendoorn e.a., 1996; 1998), in 2001 (Gevers Deynoot-Schaub & Riksen-Walraven, 2002; 2005), 2005 (NCKO: Vermeer e.a., 2005) en 2008 (NCKO: De Kruijf e.a., 2009). Uniek aan deze reeks van landelijke metingen is dat in alle meetrondes gebruik is gemaakt van dezelfde internationaal erkende en toegepaste instrumenten, namelijk de Infant/Toddler Environment Rating Scale (ITERS, voor kinderen van 0 tot 2.5 jaar) en de Early Childhood Environment Rating Scale (ECERS, voor kinderen van 2.5 tot 5 jaar). Dit maakt een directe vergelijking van de kwaliteit op de verschillende tijdstippen mogelijk. De ITERS en ECERS meten een aantal aspecten van de proceskwaliteit van de kinderopvang, d.w.z. de kwaliteit van de dagelijkse ervaringen van de kinderen in het kinderdagverblijf. Daarnaast leveren ITERS en ECERS ook een totaalscore op voor de overall kwaliteit van de opvang.

De eerdere vier peilingen gaven een gestage en significante afname van de algemene proceskwaliteit zien over de periode tussen 1995 en 2008. In 1995 was de kwaliteit van de opvang over het algemeen goed te noemen, ook in vergelijking met die in andere landen. In 2001 bleek de totaalkwaliteit van de opvang significant gedaald. In de landelijke kwaliteitsmeting van 2005, uitgevoerd door het NCKO, bleek de algemene proceskwaliteit opnieuw significant gedaald. De landelijke kwaliteitsmeting in 2005 werd met subsidie van het Ministerie van OCW door het NCKO uitgevoerd om de kwaliteit van de opvang vast te stellen rond de invoering van de Wet Kinderopvang in 2005, die marktwerking introduceerde in de kinderopvangsector. In 2008 is vervolgens een peiling uitgevoerd onder kinderdagverblijven, die een indruk zou kunnen geven van mogelijke effecten van van de invoering van de wet op de kwaliteit van de opvang. De meting van 2008 liet een verdere daling zien van de algemene proceskwaliteit, hetgeen betekent dat er drie jaar na de invoering van de wet (nog) geen sprake was van kwaliteitsverbetering. Met subsidie van de overheid is in 2012 wederom een peiling uitgevoerd om inzicht te krijgen in hoe de pedagogische kwaliteit van kinderdagverblijven zich na 2008 heeft ontwikkeld.

Het NCKO-instrument

Het door het NCKO ontwikkelde instrument voor het meten van de pedagogische kwaliteit van de Nederlandse kinderopvang omvat drie onderdelen. Allereerst wordt de zogenoemde “algemene proceskwaliteit” gemeten met behulp van vijf schalen die afkomstig zijn uit de ITERS-R/ECERS-R, namelijk (1) Ruimte en meubilering, (2) Taal, (3) Activiteiten, (4) Interacties, en (5) Programma. Op basis van deze schalen wordt ook een totaalscore voor kwaliteit berekend. Omdat de vijf schalen ook in de eerdere landelijke metingen zijn gebruikt, kunnen de landelijke scores in 2012 vergeleken

worden met die in eerdere landelijke metingen.

Het tweede onderdeel van het NCKO-instrument wordt gevormd door de observatieschalen voor de interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers. Deze schalen vormen een belangrijke aanvulling op de ITERS-R/ECERS-R: zij geven een meer gedetailleerd beeld van de kern van de proceskwaliteit. Zoals beschreven in het NCKO-kwaliteitsmodel (Riksen-Walraven, 2004) wordt de kern van de proceskwaliteit gevormd door de vaardigheden van pedagogisch medewerkers in de omgang met de kinderen. De pedagogisch medewerker speelt een sleutelrol in het welbevinden en de ontwikkeling van de kinderen, niet alleen door haar rechtstreekse interacties met de kinderen, maar ook door haar invloed op de interacties tussen de kinderen onderling en hun omgang met het aanwezige spel materiaal. Daardoor draagt zij in hoge mate bij aan het realiseren van de in de Wet Kinderopvang genoemde vier pedagogische doelen: het bieden van veiligheid en het bevorderen van de persoonlijke, de sociale en de morele competentie (het zich eigen maken van normen en waarden) van de kinderen. Het NCKO-kwaliteitsmodel – dat wordt onderschreven door ouders, leidinggevenden, pedagogisch medewerkers en pedagogische experts (De Kruif e.a., 2007) – onderscheidt zes interactievaardigheden waarover pedagogisch medewerkers zouden moeten beschikken: sensitieve responsiviteit, respect voor de autonomie van het kind, structureren en grenzen stellen, praten en uitleggen, ontwikkelingsstimulering en begeleiden van interacties tussen kinderen. Het NCKO heeft observatieschalen ontwikkeld en gevalideerd om de zes interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers in kinderdagverblijven vast te stellen (De Kruif e.a., 2007). De schalen leveren een gedetailleerd profiel op van de interactievaardigheden, dat ook gebruikt kan worden als uitgangspunt bij het verbeteren van de vaardigheden via training. De huidige peiling in 2012 is – na die meting in 2008 – de tweede landelijke meting met het complete, gevalideerde NCKO-instrument, inclusief de NCKO-interactieschalen.

Het derde onderdeel van het NCKO-instrument betreft structurele kwaliteitskenmerken oftewel kenmerken van de opvang en van de pedagogisch medewerkers die van invloed kunnen zijn op de proceskwaliteit, zoals de groepsgrootte, de staf-kind ratio en de opleiding en werkervaring van de pedagogisch medewerkers.

Samenvatting van de onderzoeksvragen

In dit rapport wordt een beeld geschetst van de kwaliteit van opvang in Nederlandse kinderdagverblijven in 2012 aan de hand van de drie onderscheiden kwaliteitskenmerken. Allereerst is de *algemene proceskwaliteit* zoals gemeten met de schalen van de ITERS-R/ECERS-R onderzocht en vergeleken met die in de meting van 2008 om na te gaan of er er sinds 2008 een kwaliteitsverandering heeft plaatsgevonden.

Daarnaast is er aan de hand van de scores op de NCKO-schalen voor de *interactievaardigheden* van pedagogische medewerkers verder ingezoomd op de proceskwaliteit in 2012 en zijn de scores op de zes vaardigheden vergeleken met de scores van de meting in 2008. De

vraag daarbij was of de kwaliteit van de interactievaardigheden van pedagogische medewerkers is veranderd ten opzichte van 2008. Vervolgens zijn de *structurele kenmerken* in kaart gebracht en vergeleken met die in eerdere metingen.

Tevens hebben we onderzocht hoe de proceskwaliteit in 2012 *samenhang* met structurele kwaliteitskenmerken en met een aantal andere kenmerken van kinderdagverblijven, leidinggevenden en pedagogisch medewerkers. Zo is er voor de groepen onderzocht of de proceskwaliteit samenhang met de bestaansduur en grootte van het kinderdagverblijf, het gebruik van een VVE-programma, het beschikken over een HKZ-certificaat, het gewerkt hebben met de NCKO-Kwaliteitsmonitor of het Pedagogisch kader kindercentra 0-4 jaar, en het wel of niet gevolgd hebben van cursussen met BKK-opleidingsbudget door de leidinggevende. Voor pedagogisch medewerkers is onderzocht of het niveau van hun interactievaardigheden samenhang met werkervaring, het gevolgd hebben van cursussen, het werken met het Pedagogisch kader kindercentra 0-4 jaar en/of de NCKO-Kwaliteitsmonitor, hun beleving van het beroep, en ten slotte hun taalvaardigheid en taalgebruik.

Ten slotte is er in een subgroep van kinderdagverblijven die zowel aan de NCKO meting in 2008 als aan die in 2012 hebben deelgenomen, *longitudinaal* onderzocht in hoeverre er sprake was van stabiliteit van de pedagogische kwaliteit in deze kinderdagverblijven over de periode tussen 2008 en 2012, en of een eventuele verandering in kwaliteit in die periode samenhang met bepaalde kenmerken van het kinderdagverblijf.

2. Methode

2.1 Steekproef

Groepen

Er zijn twee steekproeven getrokken: (1) een nieuwe steekproef van 50 groepen die a-select is geselecteerd uit een recent bestand van kinderdagverblijven en (2) een steekproef van 25 groepen die eerder zijn bezocht in de peiling van 2008. De eerste – landelijk representatieve – steekproef maakt het mogelijk om de pedagogische kwaliteit te vergelijken met die in de landelijk representatieve steekproef uit 2008. Omdat het hierbij gaat om twee verschillende steekproeven die op verschillende tijdstippen gemeten zijn, is er sprake van een zogenoemde cross-sectionele vergelijking. De tweede steekproef maakt het mogelijk om veranderingen in de pedagogische kwaliteit vanuit een longitudinaal perspectief te onderzoeken. Daarbij kan worden nagegaan of er sprake is van stabiliteit in kwaliteit op individueel niveau, dit wil zeggen, of kinderdagverblijven die in 2008 relatief hoge of lage kwaliteit boden, dat nog steeds deden in 2012.

De eerste steekproef van 50 kinderdagverblijfgroepen werd, aselect en voor Nederland representatief, getrokken uit een landelijk bestand met kinderdagverblijven, verkregen via het ministerie van OCW. Tevens werden vier reservebestanden getrokken die gebruikt werden als een geselecteerd kinderdagverblijf niet deel kon nemen aan het onderzoek. In dit bestand bleken 10 peuterspeelzalen te zijn opgenomen; deze locaties zijn vervangen door willekeurig gekozen locaties uit het landelijk register kinderopvang en peuterspeelzalen onder dezelfde postcode. Er bleken 19 locaties te zijn die zowel in de steekproef van 2008 als in de steekproef van 2012 zaten. Deze locaties zijn vervangen door willekeurig gekozen locaties uit het landelijk register kinderopvang en peuterspeelzalen onder dezelfde postcode. Om de resultaten van deze meting met de nieuwe steekproef vergelijkbaar te maken met de resultaten uit de kwaliteitsmetingen uit 2005 en 2008 (ook door het NCKO uitgevoerd, zie Vermeer e.a., 2005; de Kruif e.a., 2009) werd de steekproef van 2012 op dezelfde wijze samengesteld. We maakten daarom wederom gebruik van een indeling in regio's, waarbij het aantal geselecteerde kinderdagverblijfgroepen in een regio een afspiegeling was van het aantal kindplaatsen in de betreffende regio. Het type groep werd per geselecteerde locatie willekeurig bepaald. In elk kinderdagverblijf werd telkens één groep bezocht. In tegenstelling tot de kwaliteitsmetingen van 2005 en 2008 zijn er geen dreumesgroepen geselecteerd aangezien het onderscheid tussen baby- en dreumesgroepen in de praktijk niet zo helder is en deze groepen vaak samenvallen. Van de 50 groepen die we bezochten waren er 12 groepen voor baby's en dreumessen (0 tot 2 jaar: 24%), 12 peutergroepen (2 tot 4 jaar: 24%) en 26 verticale groepen (0 tot 4 jaar: 52%). De samenstelling van de steekproef is hiermee zoveel mogelijk afgestemd op die van vorige peilingen uit 2005 en 2008 om zo de vergelijkbaarheid te optimaliseren (ter vergelijking: in 2008 was de verdeling

28, 26 en 47% over baby/dreumes, peuter en verticale groepen).

Om mee te kunnen doen aan de longitudinale meting moesten de groepen voor de tweede steekproef voldoen aan de volgende eisen: (1) dezelfde leeftijdssamenstelling als in 2008; (2) dezelfde fysieke ruimte waarin de groep gehuisvest is als in 2008. Dit resulteerde in een bestand van 172 kinderdagverblijfgroepen. Hieruit werd een aselechte steekproef getrokken van 25 kinderdagverblijfgroepen; ook zijn voor deze tweede steekproef reservebestanden aangemaakt voor steekproeftrekking als een geselecteerd kinderdagverblijf niet deel kon nemen aan het onderzoek. Tijdens het benaderen van deze kinderdagverblijfgroepen bleken uiteindelijk 6 locaties toch niet te voldoen aan de gestelde eisen en zijn er 6 nieuwe kinderdagverblijfgroepen geselecteerd uit de schaduwbestanden.

De leidinggevenden van de geselecteerde kinderdagverblijven uit beide steekproeven werden telefonisch benaderd met informatie over het onderzoek en verzoek tot deelname. Wanneer gewenst ontvingen zij in een email extra informatie over het onderzoek. Voor de eerste steekproef gold dat als een leidinggevende niet wilde deelnemen, de reden werd genoteerd en het eerste reservekinderdagverblijf uit dezelfde regio vervolgens werd benaderd. Indien er ook een afwijzing kwam van dit kinderdagverblijf, werd op gelijke wijze het tweede reservekinderdagverblijf benaderd. Deze procedure werd herhaald tot een leidinggevende van een kinderdagverblijf uit de regio instemde met deelname. Voor de longitudinale steekproef gold dat voor de locaties die meededen in deze peiling dezelfde groep werd bezocht als in de vorige peiling. Voor de nieuwe deelnemende locaties werd tijdens de telefonische werving genoteerd hoeveel groepen er van elk type aanwezig waren. Voor de eerste steekproef was de respons 45 procent en voor de tweede (longitudinale) steekproef was dit 52 procent. Als redenen voor niet willen participeren werden ondermeer genoemd: geen tijd, een te grote belasting voor de groep, net hebben meegedaan aan ander onderzoek, verhuizing en reorganisatie.

Leidinggevenden

De leidinggevenden van de deelnemende locaties ontvingen een vragenlijst. Van de 75 leidinggevenden hebben er 74 een ingevulde vragenlijst geretourneerd.

Pedagogisch medewerkers

Na selectie van de groep ontvingen de pedagogisch medewerkers in de betreffende groep informatie over het onderzoek en de vraag om deel te nemen aan het onderzoek. Alleen groepen waarin op de dag van de observatie alle aanwezige pedagogisch medewerkers actief toestemming tot deelname gaven werden in de steekproef behouden. Stagiaires werden hierbij buiten beschouwing gelaten. Groepen die om deze reden afvielen werden vervangen door nieuwe groepen uit het reservebestand. In totaal werkten 150 pedagogische medewerkers mee aan het onderzoek.

Kinderen

Vóór het bezoek aan het kinderdagverblijf werd voor elk kind in de deelnemende groep een toestemmingsbrief voor de ouders naar het kinderdagverblijf gestuurd. In deze brief werden het doel van het onderzoek en de algemene procedure voor de dataverzameling beschreven. Daarnaast werd om schriftelijke toestemming gevraagd ('active consent') aan de ouders om in de groep van hun kind te filmen.

2.2 Procedure

Elke groep werd gedurende een dag bezocht door een getrainde observator. De observator hield zich wisselend bezig met het maken van aantekeningen met betrekking tot de dagelijkse ervaringen van de kinderen in de groep ten behoeve van het scoren van de ITERS-R/ECERS-R (o.a. inrichting van de groep, beschikbare materialen, programma, routines, etc.). Daarnaast filmde de observator de pedagogisch medewerkers, om in een latere fase de interactie tussen pedagogisch medewerkers en kinderen te kunnen observeren met behulp van de NCKO-interactieschalen. De observator hield zich zo afzijdig mogelijk om het groepsgebeuren zo min mogelijk te beïnvloeden. De pedagogisch medewerkers werd gevraagd om het reguliere programma te volgen. Ongeveer halverwege de dag hield de observator een kort vraaggesprek met één van de pedagogisch medewerkers voor nadere informatie die niet via directe observatie te verkrijgen was.

Iedere pedagogisch medewerker werd gedurende het bezoek in vier verschillende situaties gefilmd (verzorging, eten met de kinderen, spel, en transitie). Iedere filmepisode duurde doorgaans 8 tot 10 minuten. De observator gaf aan het begin van elk fragment aan om wat voor soort situatie het ging en beschreef op een formulier een aantal uiterlijke kenmerken van de pedagogisch medewerkers in de groep voor herkenning. De individuele opnames van de pedagogisch medewerkers werden op een later tijdstip door getrainde observatoren beoordeeld.

Voor het bezoek aan de groep ontvingen de pedagogisch medewerkers een vragenlijst waarin vragen waren opgenomen die betrekking hadden op henzelf. Daarnaast is tijdens het bezoek de pedagogisch medewerkers gevraagd om een schriftelijke woordenschattoets van 60 woorden in te vullen, wat ongeveer 20 minuten in beslag nam. Van de 150 pedagogisch medewerkers hebben er 101 (67%) de toets ingevuld. Redenen van de pedagogisch medewerkers om de toets niet in te vullen, hadden vooral betrekking op het ontbreken van tijd. De pedagogisch medewerkers die de taaltoets niet hebben gemaakt, waken wat betreft vooropleiding, werkmotivatie, het gebruik van een VVE-programma of het percentage dat in Nederland is geboren niet af van de pedagogische medewerkers die de taaltoets wel hebben gemaakt. Wel was de groep die de toets niet heeft gemaakt, iets ouder (4 jaar, $p = .04$) en iets minder sterk in de NCKO-interactievaardigheden (gemiddeld over alle zes

vaardigheden bedraagt het verschil 0.28 punt, $p = .04$).

2.3 Instrumenten

Algemene proceskwaliteit: ITERS-R en ECERS-R

De Infant/Toddler Environment Rating Scale – Revised (ITERS-R: Harms, Cryer & Clifford, 2003) en Early Childhood Environment Rating Scale – Revised (ECERS-R: Harms, Clifford & Cryer, 1998) werden gebruikt om de kwaliteit van de dagelijkse ervaringen van de kinderen op het kinderdagverblijf (algemene proceskwaliteit) te beoordelen. De originele schalen worden veelvuldig en wereldwijd gebruikt in onderzoeken naar de proceskwaliteit van de kinderopvang. Deze instrumenten zijn vertaald vanuit het Engels en aangepast aan de Nederlandse situatie.

De ITERS-R is bedoeld voor groepen waarin ten minste de helft van de kinderen jonger dan 2,5 jaar is (meestal baby- of dreumesgroepen), terwijl de ECERS-R bedoeld is voor groepen waarin ten minste de helft van de kinderen tussen de 2,5 en 5 jaar oud is (meestal peutergroepen). Omdat verticale groepen per dag sterk van samenstelling kunnen wisselen (op sommige dagen vooral baby's op andere dagen vooral peuters) werden zowel de ITERS-R en de ECERS-R op deze groepen afgenomen. In alle baby/dreumes-groepen werd een ITERS-R afgenomen, in alle peutergroepen een ECERS-R. In de verticale groepen, waar zowel jongere als oudere kinderen verblijven, is zowel een ITERS- als ECERS-score bepaald om inzicht te geven in de pedagogische kwaliteit voor de jongste kinderen (ITERS) als de iets oudere kinderen (ECERS). In totaal is 57 keer een ITERS-R afgenomen (18 babygroepen + 39 verticale groepen) en 57 keer een ECERS-R (18 peutergroepen en 39 verticale groepen). Deze dubbele scores voor de verticale groepen (één ITERS- en één ECERS-score) bleken overigens zeer sterk gecorreleerd ($r = .93, p < .001$) en lieten nauwelijks onderlinge verschillen zien (gem.: 0.13 punt, *min-max*: -0.68 - 0.63). Om deze reden en om de vergelijkbaarheid van de resultaten uit vorige peilingen te vergroten is voor de verticale groepen één gemiddelde score berekend op basis van de score van zowel de ITERS-R als de ECERS-R.

Elk van deze meetinstrumenten bestaat oorspronkelijk uit 7 subschalen: (a) *Ruimte en Meubilering*, (b) *Individuele Zorg*, (c) *Taal*, (d) *Activiteiten*, (e) *Interacties*, (f) *Programma* en (g) *Voorzieningen voor ouders en staf*. In deze landelijke meting is de algemene proceskwaliteit gemeten met behulp van de vijf ITERS-R en ECERS-R subschalen die zijn opgenomen in het nieuwe NCKO-instrument, namelijk (a) *Ruimte en Meubilering*, (b) *Taal*, (c) *Activiteiten*, (d) *Interacties* en (e) *Programma*; de totaalscore is zo bepaald aan de hand van dezelfde onderdelen van de ITERS-R/ECERS-R als in de landelijke meting van 2008. De subschaal *Individuele zorg*, die in eerdere landelijke metingen nog werd gebruikt, is niet in het nieuwe NCKO-instrument opgenomen omdat de schaal minder geschikt is gebleken voor de Nederlandse situatie (zie De Kruif e.a., 2007). Wel is (alleen) het item *Brengen en halen* uit deze schaal beoordeeld, omdat dit een belangrijk facet van de

pedagogische kwaliteit betreft. Ook de schaal *Voorzieningen voor ouders en staf* is niet meegenomen omdat deze geen indicatie geven van de dagelijkse ervaringen van kinderen. De items van de ITERS-R/ECERS-R worden gepresenteerd op een 7-puntsschaal met beschrijvingen voor 1 = *inadequaats*, 3 = *minimaal*, 5 = *goed* en 7 = *uitstekend*. *Inadequaats* beschrijft opvang die niet voldoet aan de basale verzorgingsbehoefte, *minimaal* beschrijft opvang die voldoet aan de basale verzorgings- en ontwikkelingsbehoefte, *goed* beschrijft de opvang die verder gaat en gericht is op de ontwikkeling van de kinderen en *uitstekend* beschrijft opvang van hoge kwaliteit met individuele/persoonlijke zorg. Op basis van de subschaalscores en ook op basis van de totaalscore kunnen groepen geclassificeerd worden in de kwaliteitsniveaus *onvoldoende* (score < 3), *matig* (3 ≤ score < 5) en *goed* (score ≥ 5). De beoordeling wordt gebaseerd op de situatie zoals die geobserveerd of gerapporteerd wordt gedurende een bezoek van minimaal 3 uur en wordt afgesloten met een vraaggesprek met één van de pedagogisch medewerkers van de groep. Per subschaal wordt een score berekend door de scores van de bijbehorende items te middelen. Daarnaast wordt er een totaalscore berekend die het gemiddelde is van de scores van alle subschalen.

De ITERS-R en ECERS-R data werden verzameld door zes getrainde observatoren. De training bestond uit een algemene introductie voor iedere observator en ten minste drie veldobservaties onder supervisie van een expert trainer. Iedere veldobservatie werd gevolgd door een nabespreking met de trainer, waarna de interobservator betrouwbaarheid werd bepaald. Een observator werd beschouwd als betrouwbaar als tijdens ieder van drie opeenvolgende bezoeken aan kinderdagverblijven 80 procent van haar scores (binnen 1 schaalpunt) overeen kwamen met de score van de trainer. Observatoren bezochten tijdens de training gemiddeld 4 kinderdagverblijven (range 4 – 5). Het gemiddelde betrouwbaarheidspercentage over de drie opeenvolgende bezoeken (>80%) heen was 88% (variërend van 81% tot 95%).

De interne consistentie van de ITERS-R en ECERS-R in dit onderzoek was hoog (respectievelijk Cronbach's $\alpha = .85$, 25 items en $.91$ voor 29 items). Dit geeft aan dat de verschillende kwaliteitsindicatoren onderling duidelijk samenhangen. De interne consistentie van de ITERS-R en ECERS-R was eveneens adequaat voor de longitudinale groep (Cronbach's α was voor deze groep respectievelijk $.69$ en $.83$ voor 2008 en 2012).

Interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers: NCKO-Interactieschalen

De interactievaardigheden van de pedagogisch medewerkers werden beoordeeld met behulp van de zes NCKO-Interactieschalen (NCKO, 2008): (1) *Sensitieve Responsiviteit*, (2) *Respect voor Autonomie*, (3) *Structureren en grenzen stellen*, (4) *Praten en uitleggen*, (5) *Ontwikkelingsstimulering* en (6) *Begeleiden van interacties* (tussen kinderen). Deze vaardigheden worden gemeten op een 7-puntsschaal, met de volgende ankers: 7 = *zeer hoog*, 6 = *hoog*, 5 = *matig hoog*, 4 = *matig*, 3 = *matig laag*, 2 = *laag*, en 1 = *zeer laag*.

Vrijwel alle pedagogisch medewerkers op de bezochte groepen werden in de 4 verschillende

situaties gefilmd. Door een technisch mankement is één verzorgingsfragment verloren gegaan waardoor 1 pedagogisch medewerker slechts in 3 verschillende situaties kon worden beoordeeld. Voor elke pedagogisch medewerker werd een gemiddelde score per interactieschaal berekend over de gefilmde episodes. De scores van de pedagogisch medewerkers in dezelfde groep werden vervolgens per schaal gemiddeld om scores op groepsniveau te verkrijgen, die een indicatie vormen van het “interactieklimaat” in de groep. Op basis van deze scores op groepsniveau werden groepen geclassificeerd in de kwaliteitsniveau's *onvoldoende* (score < 3.5), *matig* ($3.5 \leq \text{score} < 4.5$) en *voldoende tot goed* (score ≥ 4.5); deze classificatie is dus anders dan de classificatie die gebruikt wordt voor de algemene proceskwaliteit (ITERS-R/ECERS-R).

Zes getrainde observatoren beoordeelden de gefilmde episodes. Deze observatoren volgden vooraf 6 trainingssessies die elk gemiddeld 4 uur duurden. Een trainingssessie bestond uit het intensief bestuderen van de schaal die op die dag centraal stond en vervolgens het beoordelen en nabespreken van oefenfragmenten. De training werd afgesloten met een toets. De observatoren mochten pas beginnen met het beoordelen van de interactieschalen als de intra-class correlatie (*ICC*) voor iedere schaal ten minste .70 was. Om de interobserver betrouwbaarheid ook na de training hoog te houden werd de beoordeling van iedere vijfde groep als toetsmoment gebruikt (20% van alle te beoordelen banden). Hierbij beoordeelden twee observatoren onafhankelijk van elkaar de episodes van de pedagogisch medewerkers in een groep. Bij afwijkende scores werd overlegd tot consensus werd bereikt. De gemiddelde overeenstemming was 87 procent. Beoordelaars van de opnames hadden niet de locaties bezocht om contaminatie van observatie-oordelen uit te sluiten.

Structurele kwaliteit

De gegevens met betrekking tot de structurele kwaliteit werden verkregen tijdens de observatie en het vraaggesprek met de pedagogisch medewerkers of via de ingevulde vragenlijsten van de pedagogisch medewerkers en leidinggevenden. Om de resultaten van deze meting vergelijkbaar te maken met de vorige metingen zijn zoveel mogelijk dezelfde variabelen meegenomen. Structurele kenmerken die meegenomen zijn met betrekking tot de *pedagogisch medewerker* zijn: leeftijd, ervaring in de kinderopvang, ervaring in de geobserveerde groep, omvang van de aanstelling, en opleiding. Structurele kenmerken die meegenomen zijn met betrekking tot de *groep* zijn: groeps grootte en aantal kinderen per pedagogisch medewerker. Structurele kenmerken die meegenomen zijn met betrekking tot het *kinderdagverblijf* zijn: bestaansduur, grootte (aantal groepen), samenstelling van de groepen, uurtarief en certificering. Voor beschrijvende doeleinden werd ondermeer gevraagd naar pedagogische ondersteuning, inzet van VVE-programma's, gebruik van taaltoetsen en/of cursussen. In de vragenlijsten voor de pedagogisch medewerkers is daarnaast nog gevraagd naar demografische achtergrondgegevens (leeftijd, gevolgde opleiding).

Tot slot zijn in deze peiling enkele nieuwe kenmerken van de pedagogisch medewerkers gemeten – niet in eerdere peilingen opgenomen – om te onderzoeken of deze samenhangen met het niveau van hun interactievaardigheden. Het gaat om de beroepssatisfactie en de woordenschat van pedagogisch medewerkers. De beroepssatisfactie is onderzocht in eerder wetenschappelijk onderzoek naar de kwaliteit van de interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers (zie De Schipper, Riksen-Walraven, & Geurts, 2007; Fukkink & Tavecchio, 2010) en is nu ook in deze peiling opgenomen. De taalvaardigheid van pedagogisch medewerkers, hier geoperationaliseerd met een woordenschattoets, is betrokken in het onderzoek naar aanleiding van de recente discussie over het gewenste taalniveau van de staf op de groep. In deze peiling onderzoeken we of het taalniveau van de pedagogisch medewerkers gerelateerd is aan de kwaliteit van de interactievaardigheden.

Beroepssatisfactie kinderopvang-specifiek. De tevredenheid met het werk in de kinderopvang is gemeten met de vertaalde Curbow-schaal (Curbow, Spratt, Ungaretti, McDonnell, & Breckler, 2000), die eerder in Nederlands onderzoek is gebruikt (zie Fukkink & Tavecchio, 2010). De betrouwbaarheid van dit instrument was zeer goed (16 items, Cronbach's $\alpha = .85$). Een hogere score op de gehanteerde 4-puntsschaal reflecteert meer tevredenheid met het werk in de kinderopvang.

Negatieve werkbeleving. Dit aspect is gemeten met een schaal uit de Vragenlijst Beleving en Beoordeling van de Arbeid (VBBA, van Veldhoven, Meijman, Broersen, & Fortuin, 2002). Deze schaal telt 16 items (zoals 'Werkt u in ongemakkelijke of inspannende houdingen?'). De betrouwbaarheid van dit instrument was adequaat (Cronbach's $\alpha = .61$). Een hogere score op de gehanteerde 4-puntsschaal reflecteert een meer negatieve werkbeleving.

Mentale vermoeidheid. Dit aspect is gemeten met een andere schaal uit de VBBA van Van Veldhoven, Meijman, Broersen en Fortuin (2002). De schaal telt 8 items (zoals 'Aan het eind van een werkdag voel ik me leeg'), waarbij de respondent een antwoord geeft op een 6-puntsschaal. De interne consistentie van deze schaal was goed (Cronbach's $\alpha = .75$). Een hogere score op deze schaal duidt op een sterkere mentale vermoeidheid.

Woordenschat. Om de relatie tussen het niveau van de interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers en hun taalvaardigheid te onderzoeken is een receptieve woordenschattoets afgenomen. De (receptieve) woordenschat is een goede voorspeller van andere taalvaardigheden en is bovendien betrouwbaar te meten. De omvang van de receptieve woordenschat van de pedagogisch medewerkers is bepaald met de woordenschattoets van Andringa en collega's van de Universiteit van Amsterdam. De beoogde woorden uit de toets zijn in eenvoudige zinnen geplaatst zonder dat daarmee de betekenis van het woord duidelijk is (omdat anders het afleiden van de woordbetekenis uit de context wordt gemeten, een andere vaardigheid). De pedagogisch medewerkers konden voor de juiste betekenis van het woord kiezen uit 4 mogelijkheden en een laatste keuzemogelijkheid "ik weet het

echt niet'. Van de overige vier keuzemogelijkheden was er één met de juiste betekenis en waren de andere drie onjuist (bijvoorbeeld: *Raar – Ons buurmeisje is een raar kind. Antwoord: Slim / Vreemd / Onaardig / Leuk / Ik weet het echt niet*). Een totaalscore werd berekend op basis van het aantal goede antwoorden. De betrouwbaarheid van deze toets in dit onderzoek was goed (Cronbach's $\alpha = .82$, $k = 60$).

3. Resultaten

3.1 Pedagogische kwaliteit in 2012 vergeleken met 2008 en eerdere peilingen

In deze paragraaf wordt de pedagogische kwaliteit van de dagopvang (0-4 jaar) zoals gemeten in 2012 in 50 groepen met in totaal 99 pedagogisch medewerkers, vergeleken met de kwaliteit tijdens de laatste peiling in 2008 en, waar mogelijk, met de uitkomsten uit vorige peilingen. We bespreken achtereenvolgens de algemene proceskwaliteit (§ 3.1.1), de interactievaardigheden van de pedagogisch medewerkers (§ 3.1.2), en ten slotte de structurele kwaliteitskenmerken (§ 3.1.3).

3.1.1 Algemene proceskwaliteit

In Tabel 1 wordt een overzicht gegeven van de gemiddelde scores en standaarddeviaties voor de algemene proceskwaliteit gemeten met de ITERS-(R) en ECERS-(R) in de jaren 1995, 2001, 2005 en 2008 en ten slotte 2012. Waarden tussen de 1 en 3 worden gekwalificeerd als onvoldoende (waarbij een schaalwaarde van 3 geldt als *minimaal*), waarden tussen de 3 en 5 als *matig*, en waarden tussen de 5 en 7 als *goed* (zie de Methode). In de rechterkolom worden de gegevens voor 2012 vergeleken met die van de vorige meting in 2008.

De tabel laat zien dat de gemiddelde totaalscore tussen 2008 en 2012 met meer dan een punt is gestegen van een score 3.0 in 2008 naar een waarde van 4.3 in 2012; de effectgrootte Cohen's *d* in de laatste kolom laat zien dat het hier gaat om een groot effect. De totaalscore in 2012 is vergelijkbaar met die in 2001. De geconstateerde stijging van de algemene proceskwaliteit is terug te vinden op alle subschalen (zie Figuur 2a-e). Voor de subschalen *Taal* en *Interacties* is sprake van een matig tot grote vooruitgang ten opzichte van 2008 (de effectmaat *d* ligt tussen 0.50 en 0.80 in). Voor de andere subschalen is de vooruitgang groot ($d \geq 0.80$).

Wat betreft de hoogte van de scores in 2012 in absolute zin laat de tabel zien dat de scores voor *Ruimte en meubilering*, *Taal*, *Activiteiten*, en *Interacties* in 2012 in de categorie *matig* liggen (scores tussen 3 en 5). Het onderdeel *Programma* was relatief sterk, de gemiddelde score valt in de categorie *goed*. De gemiddelde score op de schaal *Activiteiten* was in 2012, niet langer onvoldoende, zoals in 2008, ook al blijft het een relatief zwak onderdeel met nog steeds onvoldoendes op individuele groepen. Voor de overige subschalen geldt dat de stijging van de scores tussen 2008 en 2012 een verschuiving betekent van de range *onvoldoende-matig* (in de buurt van de score '3') naar de richting *matig-goed*. Het afzonderlijke item *Brengen en halen* (een afzonderlijk item, niet opgenomen in de tabel) viel in 2012 met een gemiddelde score van 6.3 ($sd = 1.17$) in de categorie *goed*; in de vorige peiling is dit item niet beoordeeld.

Tabel 1. *Algemene proceskwaliteit in 1995, 2001, 2005, 2008 en 2012 en p-waarden en effectgroottes voor de verschillen tussen 2008 en 2012*

	1995 (N = 43)		2001 (N = 51)		2005 (N = 42)		2008 (N = 200)		2012 (N = 50)		2012 versus 2008	
	<i>Gem.</i>	<i>(SD)</i>	<i>Gem.</i>	<i>(SD)</i>	<i>Gem.</i>	<i>(SD)</i>	<i>Gem.</i>	<i>(SD)</i>	<i>Gem.</i>	<i>(SD)</i>	p^b	Cohen's d^c
<i>Totaalscore</i>												
Totaal (6 subschalen)	4.8	(.61)	4.3	(.74)	3.2	(.56)	2.8	(.54)	-	-	-	-
Totaal (5 subschalen) ^a					3.6	(.57)	3.0	(.60)	4.3	(0.79)	< .001	+2.02
<i>Subschalen</i>												
Ruimte en meubilering	5.1	(.98)	4.9	(1.07)	3.4	(.69)	3.0	(.78)	4.1	(0.69)	< .001	+1.44
Individuele zorg	4.3	(1.06)	4.4	(1.11)	2.4	(.82)	-	-	-	-	-	-
Taal	4.7	(1.01)	3.7	(1.30)	3.5	(1.13)	3.4	(1.08)	4.2	(1.23)	< .001	+0.72
Activiteiten	4.3	(.82)	3.6	(.71)	2.4	(.69)	2.2	(.58)	3.3	(0.96)	< .001	+1.63
Interacties	5.3	(.97)	5.1	(1.46)	4.4	(1.37)	3.8	(1.17)	4.6	(1.34)	.001	+0.66
Programma	5.2	(1.24)	-	-	3.9	(1.00)	3.7	(1.03)	5.2	(1.31)	< .001	+1.37

^aDeze totaalscore is gebaseerd op de items uit de 5 subschalen die opgenomen zijn in het NCKO-instrument.

^b $p = p$ -waarde (zie Bijlage 3 voor uitleg)

^cCohen's $d = .2$ is een klein effect, $d = .5$ is een matig effect. $D = .8$ is een groot effect

Figuur 1. Verloop van de totaalscore voor algemene proceskwaliteit over de jaren 1995, 2001, 2005, 2008 en 2012

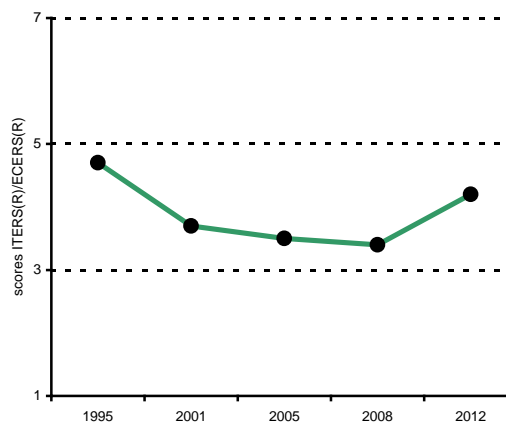
Noot 1: Scores < 3 worden geclassificeerd als *onvoldoende*, scores $3 \leq \text{score} < 5$ als *matig* en scores ≥ 5 als *goed*.

Noot 2: De datapunten die verbonden worden door de doorgetrokken lijn geven de totaalscores weer voor de jaren 2005, 2008 en 2012 op basis van de 5 subschalen die in het NCKO-instrument zijn opgenomen.

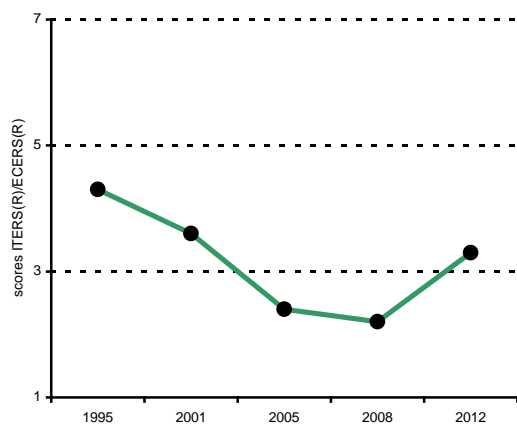
Figuur 2a-e. Verloop van de algemene proceskwaliteit per subschaal over de jaren 1995, 2001, 2005, 2008 en 2012

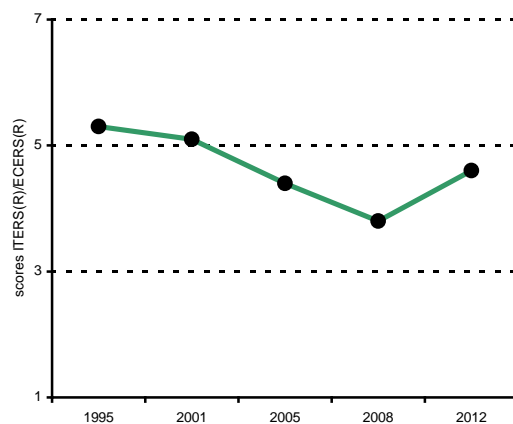
a. Ruimte en meubilering

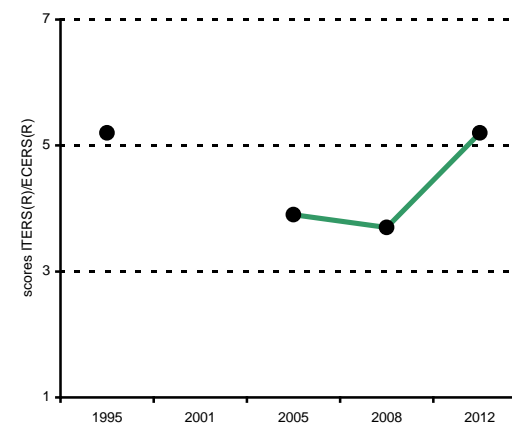
b. Taal

c. Activiteiten

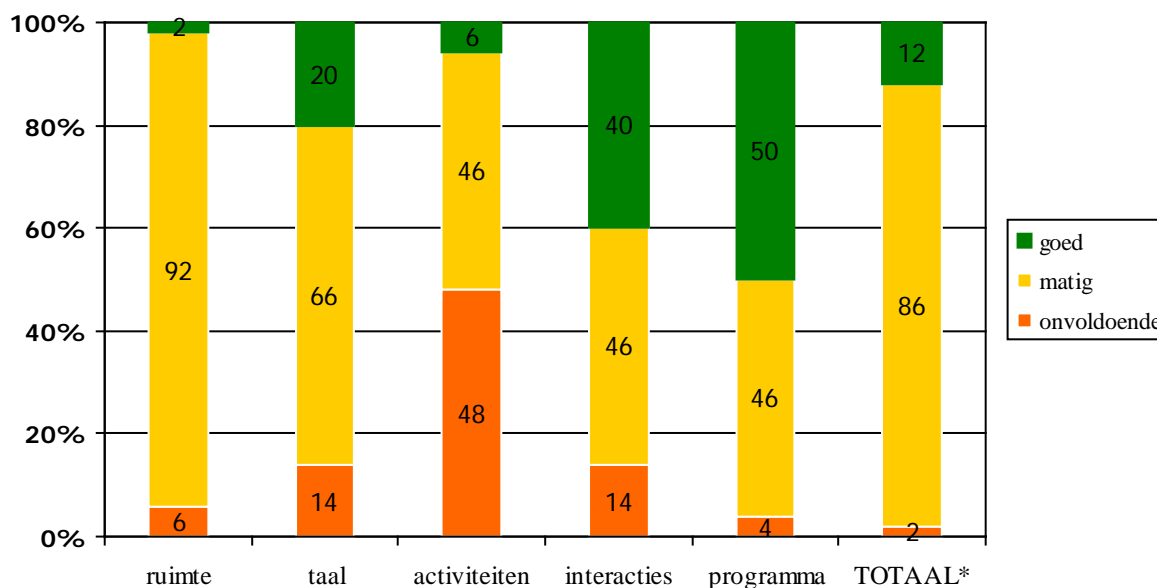
d. Interacties

e. Programma

Waar Tabel 1 en Figuur 1 de gemiddelde scores weergeven, laat Figuur 3 de verdeling zien van de totaalscores voor de algemene proceskwaliteit 2012 en van de scores op de vijf hieronder vallende subschalen. De verdeling van de totaalscores laat zien dat de algemene proceskwaliteit in het merendeel van de groepen in de categorie *matig* viel (86%). In 12 procent van de groepen was de algemene proceskwaliteit van de opvang *goed*. In 2012 werd nog in één groep (2%) de algemene proceskwaliteit als *onvoldoende* beoordeeld. Dit is een enorme verbetering ten opzichte van de laatste peiling in 2008, waarbij nog in 49 procent van de groepen een onvoldoende totaalscore werd gevonden.

Figuur 3: Percentages kinderdagverblijfgroepen met scores in de categorieën goed, matig en onvoldoende voor algemene proceskwaliteit in 2012

* Deze totaalscore representeert het ongewogen gemiddelde van alle items uit de 5 subschalen die opgenomen zijn in het NCKO-instrument.

De scoreverdeling op de verschillende subschalen in 2012 laat zien dat de kwaliteit op de subschalen in veel groepen als *matig* kan worden getypeerd. Van de vijf subschalen laat *Activiteiten* de meeste scores in de categorie *onvoldoende* zien, namelijk 48%. Hoewel dit opmerkelijk veel is, is het toch duidelijk beter dan in 2008, toen nog in 86% van de groepen een onvoldoende score op deze subschaal werd gevonden. De subschalen *Programma* en *Ruimte en meubilering* lieten in 2012 weinig onvoldoendes zien (respectievelijk 4% en 6%). Ter vergelijking: in 2008 bedroeg het percentage onvoldoendes op deze twee subschalen nog 18% en 51%. De subschalen *Interacties* en *Programma* lieten in 2012 relatief vaak *goede* scores zien, in respectievelijk 40% en 50 % van de groepen (was 16% en 10% in 2008).

In Tabel 2 zijn de gegevens uitgesplitst naar type groep. De totaalscore voor de algemene proces kwaliteit blijkt iets lager in de babygroepen dan in de peutergroepen. De scores voor de verticale groepen voor kinderen van nul tot en met vier jaar lagen hier tussenin. Over het algemeen valt te zien dat de totaalscore voor de algemene proceskwaliteit op de babygroepen iets lager is dan in de verticale groepen en peutergroepen.

Ook voor de subschalen *Taal*, *Activiteiten* en *Programma* zien we dat de peutergroepen hogere scores laten zien dan de babygroepen, met de verticale groepen daar tussen in. Voor *Ruimte en Meubilering* scoorde de verticale groep overigens iets hoger en voor *Interacties* juist weer iets lager dan in de andere twee typen groepen. De steekproef per type groep is overigens relatief klein, waardoor een statistische toetsing van de verschillen niet goed mogelijk is.

Tabel 2. *Algemene proceskwaliteit in 2012 per type groep*

	Baby/dreumes- groepen (N = 12)		Peutergroepen (N = 12)		Verticale groepen (N = 26)	
	<i>Gem.</i>	<i>(SD)</i>	<i>Gem.</i>	<i>(SD)</i>	<i>Gem.</i>	<i>(SD)</i>
Totaal (5 schalen)	3.9	(0.61)	4.4	(0.82)	4.1	(0.79)
<i>Subschalen</i>						
Ruimte en meubilering	3.7	(0.78)	3.9	(0.50)	4.1	(0.64)
Taal	3.9	(1.00)	4.7	(1.38)	4.2	(1.25)
Activiteiten	3.1	(0.65)	3.6	(1.08)	3.3	(1.01)
Interacties	4.8	(1.13)	4.8	(1.38)	4.5	(1.44)
Programma	4.9	(1.27)	5.6	(1.34)	5.1	(1.33)

3.1.2 Interactievaardigheden van de pedagogisch medewerkers

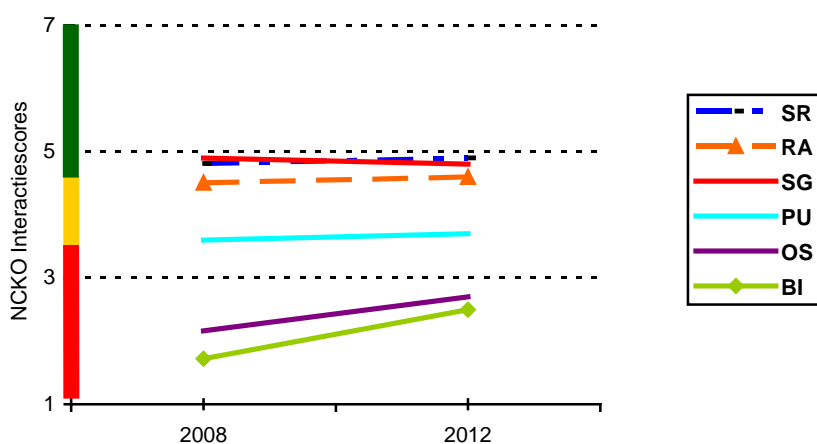
Tabel 3 en Figuur 4 laten zien dat het niveau van de interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers in 2012 voor de basale vaardigheden *Sensitieve responsiviteit*, *Respect voor autonomie* en *Structureren en grenzen stellen*, in 2012 vrijwel hetzelfde was als in 2008. Ook voor *Praten en uitleggen* was er sprake van een vergelijkbare score. Er was wel sprake van een significante stijging van de scores voor *Ontwikkelingsstimulering* en *Begeleiding van interacties*. Voor *Ontwikkelingsstimulering* is sprake van een matig effect (gedefinieerd als een effectgrootte d rond de 0.50) en voor *Begeleiden van interacties* van een groot effect (gedefinieerd als een effectgrootte $d \geq 0.80$).

Tabel 3. Gemiddelde scores (en standaarddeviaties) voor de interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers in 2008 ($n = 425$) en 2012 ($n = 99$)

NCKO-Interactieschalen	2008		2012		2012 versus 2008	
	Gem.	(SD)	Gem.	(SD)	p	d
Sensitieve responsiviteit	4.8	(0.93)	4.9	(0.77)	.26 – ns	+0.11
Respect voor autonomie	4.5	(0.84)	4.6	(0.70)	.22 – ns	+0.12
Structureren en grenzen stellen	4.9	(1.17)	4.8	(0.94)	.38 – ns	-0.09
Praten en uitleggen	3.6	(0.90)	3.7	(0.76)	.26 – ns	+0.11
Ontwikkelingsstimulering	2.2	(0.93)	2.7	(1.08)	< .001	+0.52
Begeleiden van interacties	1.7	(0.83)	2.5	(1.01)	< .001	+0.92

Noot: d = Cohen's d ; p = p -waarde; ns = niet statistisch significant (zie Bijlage 3 voor uitleg)

Figuur 4. Vergelijking van de scores voor de interactievaardigheden in 2008 en 2012

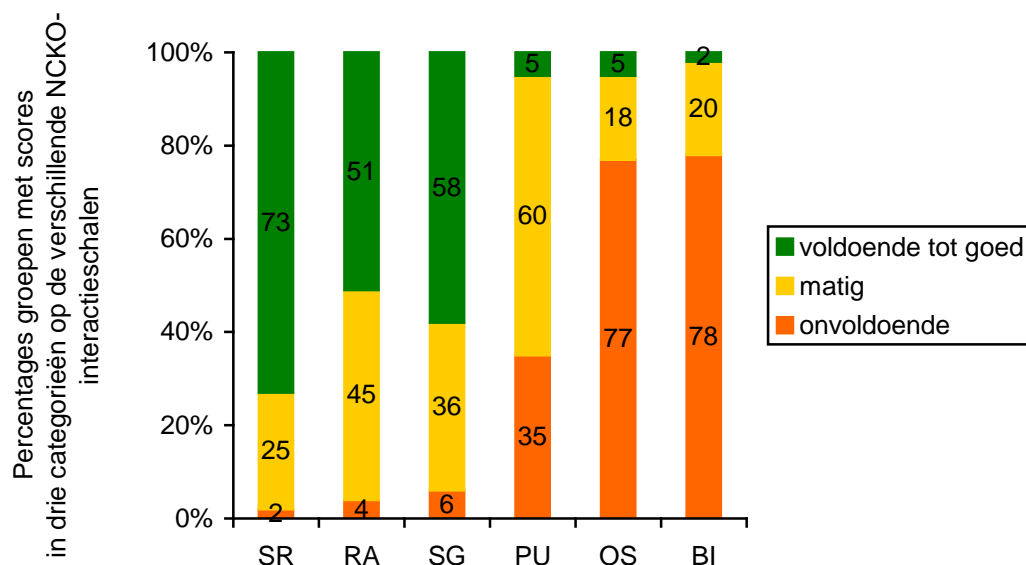
Noot: SR= *Sensitieve responsiviteit*, RA= *Respect voor autonomie*, SG= *Structureren en grenzen stellen*; PU= *Praten en uitleggen*, OS= *Ontwikkelingsstimulering*; BI= *Begeleiden van interacties*

Noot 2: Score < 3.5 = *onvoldoende*; 3.5 ≤ score < 4.5 = *matig*; score ≥ 4.5 = *voldoende tot goed*.

De peilingsresultaten voor 2012 laten, net als in 2008, een duidelijk verschil zien tussen de scores voor de meer “basale” interactievaardigheden *Sensitieve responsiviteit*, *Respect voor autonomie* en *Structureren en grenzen stellen* en de meer “educatieve” vaardigheden *Praten en uitleggen*, *Ontwikkelingsstimulering* en *Begeleiden van interacties*. De gemiddelde score op de drie meer basale schalen was in 2012 *voldoende tot goed* (score ≥ 4.5). De gemiddelde score voor *Praten en uitleggen* was *matig* (3.5 ≤ score < 4.5) en de gemiddelde score voor *Ontwikkelingsstimulering* en het *Begeleiden van interacties* was *onvoldoende* (score < 3.5).

In Figuur 5 is per interactievaardigheid aangegeven hoeveel procent van de pedagogisch medewerkers in 2012 in de categorieën *onvoldoende*, *matig* of *voldoende tot goed* valt. Voor *Sensitieve responsiviteit* scoorde het merendeel van de pedagogisch medewerkers *voldoende tot goed*. Bij *Respect voor autonomie* en *Structureren en grenzen stellen* viel het merendeel van de scores in de categorie *matig*. Een onvoldoende niveau werd weinig geobserveerd voor de drie “basale” vaardigheden, al kwam het wel voor (tussen 2 en 6%). Op de drie meer “educatieve” vaardigheden werd beduidend lager gescoord. *Praten en uitleggen* was voor 35 procent van de pedagogisch medewerkers *onvoldoende*, in iets minder dan de helft van de medewerkers *matig* (59%), en voor 12 procent *voldoende tot goed*. Op de schalen *Ontwikkelingsstimulering* en *Begeleiden van interacties*, waar de scores het laagst waren, kwamen onvoldoende scores het meeste voor.

Figuur 5. Percentages pedagogisch medewerkers met gemiddelde scores voor interactievaardigheden in de categorieën *onvoldoende*, *matig* en *voldoende tot goed*

Noot: SR= *Sensitieve responsiviteit*, RA= *Respect voor autonomie*, SG= *Structureren en grenzen stellen*; PU= *Praten en uitleggen*, OS= *Ontwikkelingsstimulering*; BI= *Begeleiden van interacties*

Noot 2: Score < 3.5 = *onvoldoende*; 3.5 ≤ score < 4.5 = *matig*; score ≥ 4.5 = *voldoende tot goed*

Interactievaardigheden per type groep

In Tabel 4 zijn de scores voor de interactievaardigheden uitgesplitst naar type groep. De pedagogisch medewerkers op de peutergroepen gaven in 2012 gemiddeld significant meer ontwikkelingsstimulering en begeleidden de interacties tussen de kinderen significant beter dan hun collega's op de babygroepen. De scores voor de verticale groepen lagen voor deze twee vaardigheden tussen de baby- en peutergroep in. Voor de andere vier interactievaardigheden waren er geen significante verschillen tussen de drie typen groepen; wel is het zo dat pedagogisch medewerkers in de babygroepen iets hogere scores voor de "basale" vaardigheden hadden dan hun collega's in de andere twee typen groepen. De geobserveerde verschillen voor *Ontwikkelingsstimulering* en *Begeleiden van interacties* zijn statistisch significant, maar zijn niet zeer groot; ze maken bijvoorbeeld niet het verschil uit tussen een score *onvoldoende*, *matig* of *goed*. Voor deze twee interactievaardigheden geldt dat de gemiddelde scores in alle groepen relatief laag waren.

Tabel 4. *Interactievaardigheden in verschillende typen groepen in 2012*

	Babygroepen (N = 23)		Peutergroepen (N = 24)		Verticale groepen (N = 52)		Significant verschil
	<i>Gem.</i>	<i>(SD)</i>	<i>Gem.</i>	<i>(SD)</i>	<i>Gem.</i>	<i>(SD)</i>	
Sensitieve responsiviteit	5.2	(0.83)	4.8	(0.95)	4.8	(0.63)	-
Respect voor autonomie	4.7	(0.80)	4.7	(0.78)	4.5	(0.60)	-
Structureren en grenzen stellen	5.0	(0.91)	4.9	(0.86)	4.6	(0.98)	-
Praten en uitleggen	3.6	(0.79)	3.9	(0.96)	3.6	(0.62)	-
Ontwikkelingsstimulering	2.4	(0.98)	3.2	(1.35)	2.6	(0.92)	B < P
Begeleiden van interacties	2.3	(0.99)	3.0	(1.10)	2.4	(0.93)	B < P

Noot: B= babygroep; P= peutergroep

3.1.3 **Structurele kwaliteit**

Tabel 5 geeft een overzicht van de belangrijkste structurele kenmerken van de dagopvang in 2012 in vergelijking met eerdere metingen. De verschillen tussen de structurele kwaliteitskenmerken zoals gemeten in 2008 en 2012 zijn klein. Waar de structurele kwaliteit is veranderd, is telkens sprake van een gunstigere uitkomst. De groeps grootte en staf-kind ratio waren in 2012 gunstiger dan in 2008; er is

sprake van een statistisch significant, klein tot matig effect (*d*-waarden tussen 0.20 en 0.50 gelden als klein tot middelmatig). Op een gemiddelde groep zijn waren net geen 10 kinderen aanwezig; het gaat hier om de kinderen die daadwerkelijk aanwezig waren op de dag van de observatie. Deze kindergroep werd begeleid door gemiddeld twee pedagogisch medewerkers; de groepsgrootte en staf-kind ratio hangen uiteraard sterk samen met het type groep, omdat er leeftijdsafhankelijke regels gelden. Een opvallende trend vanaf 2001 tot en met 2012 – zichtbaar in Tabel 5 – is dat het aantal ervaringsjaren van pedagogisch medewerkers in de kinderopvang geleidelijk aan is gestegen. Terwijl een pedagogisch medewerker in 1995 nog gemiddeld 5.5 jaar werkervaring in de kinderopvang had, was dat in 2008 gestegen tot 8.4, en in 2012 tot 8.9 jaar. De bestaansduur van het kinderdagverblijf in 2012 was vergelijkbaar ten opzichte van 2008. De relatief grootste verandering tussen 2008 en 2012 ligt in het gemiddelde uurtarief, dat in die periode met 62 cent per uur is gestegen, hetgeen in statistische termen een matig groot effect genoemd kan worden (*d*-waarden tussen 0.50 en 0.80).

Tabel 5: Structurele kwaliteitskenmerken in 2012 in vergelijking met 1995, 2001, 2005 en 2008

	1995		2001		2005		2008		2012		2008 - 2012	
	(N = 43)		(N = 51)		(N = 42)		(N = 200)		(N = 50)			
	Gem.	(SD)	Gem.	(SD)	Gem.	(SD)	Gem.	(SD)	Gem.	(SD)	p	d
<i>Pedagogisch medewerker</i>												
Leeftijd	31.2	(7.5)	30.0	(7.7)	29.1	(7.4)	33.1	(7.7)	33.2	(9.9)	.93 - ns	+0.01
Ervaringsjaren in kinderopv.	5.5	(3.5)	-	-	6.1	(4.3)	8.4	(5.0)	8.9	(6.5)	.47 - ns	+0.09
Ervaringsjaren in groep	-	-	3.0	(3.3)	3.2	(1.9)	4.0	(3.0)	3.7	(4.0)	.48 - ns	+0.09
Omvang aanstelling (uren)	30.0	(6.4)	-	-	30.0	(5.4)	27.8	(4.9)	27.7	(6.5)	.89 - ns	+0.02
<i>Groep</i>												
Groeps grootte	11.1	(4.0)	9.1	(2.6)	9.7	(2.6)	10.9	(3.2)	9.5	(2.6)	.001	+0.45
Staf-kind ratio	.27	(.12)	.26	(.08)	.22	(.05)	.21	(.05)	.23	(.06)	.03	+0.38
<i>Kinderdagverblijf</i>												
Bestaansduur (jaar)	-	-	9.9	(5.6)	10.0	(6.8)	13.6	(7.8)	13.2	(8.7)	.77 - ns	+0.05
Uurtarief (euro's)	-	-	-	-	5.20	(.20)	5.90	(.96)	6.52	(.23)	< .001	+0.69

Noot: p = p-waarde; ns = niet statistisch significant; d = Cohen's d (zie Bijlage 3 voor uitleg)

Naast de structurele kenmerken uit vorige peilingen (opgenomen in Tabel 5) zijn in de peiling van 2012 nog andere kenmerken van kinderdagverblijven en hun medewerkers in kaart gebracht met behulp van vragenlijsten voor leidinggevend en pedagogisch medewerkers.

Kinderdagverblijven

Van 74 van de 75 locaties hebben we een ingevulde vragenlijst ontvangen van de leidinggevende (respons: 99%). Volgens deze gegevens bestaan de onderzochte kinderdagverblijven gemiddeld 14 jaar ($sd = 8.7$), maar er is een aanzienlijke spreiding tussen de kinderdagverblijven. Ruim driekwart van de bezochte kinderdagverblijven bestond korter dan vijf jaar. De helft van de kinderdagverblijven (50%) beschikte over een HKZ-certificaat. De meeste kinderdagverblijven vielen onder een grotere koepelorganisatie (71%).

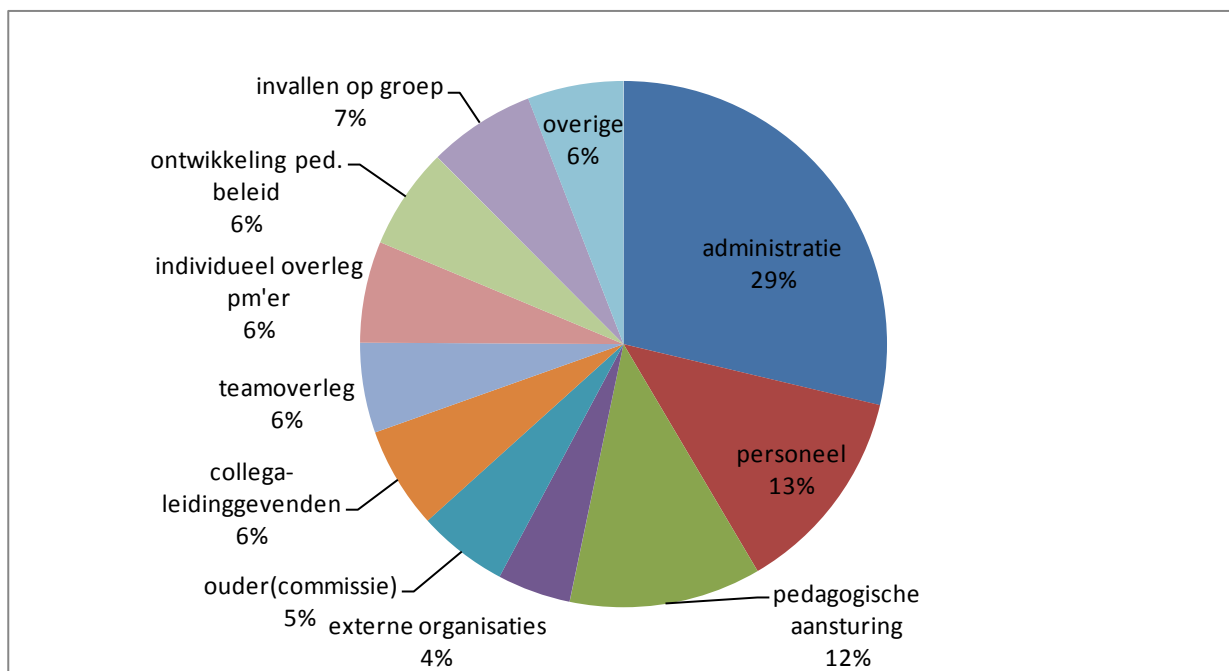
Het gemiddelde kindercentrum telde 3.6 groepen ($sd = 1.7$) en werd gemiddeld door 62 kinderen bezocht ($sd = 36$, *min-max*: 12-185). Er werkten gemiddeld 12.6 pedagogisch medewerkers ($sd = 7.0$), van wie er gemiddeld 1.6 recent waren aangenomen ($sd = 2.6$). Gemiddeld hadden 2.1 pedagogisch medewerkers het kinderdagverblijf recentelijk verlaten ($sd = 1.9$). Er was in 2012 gemiddeld 1.5 vacature op de bezochte vestigingen ($sd = 0.7$). Het ziekteverzuim schommelde tussen 1 en 4 procent met een gemiddelde van 1.48 procent.

Leidinggevend

De gemiddelde leidinggevende uit onze steekproef was 44 jaar oud. Eén op de drie leidinggevend (33%) werkte fulltime, de overigen werkten part-time (67%); in dat laatste geval werkte men gemiddeld zo'n 26 uur per week. Men had gemiddeld 12 jaar ervaring in de kinderopvang, waarvan zo'n zes jaar op de huidige locatie. De gevolgde opleiding was zeer divers (bijvoorbeeld: Sociaal-Pedagogisch Werk, Sociaal-Cultureel Werk, hoofdleidster kleuteronderwijs, management kinderopvang, hbo-opleiding facilitair management, humanistiek of een academische opleiding pedagogiek of psychologie). Het opleidingsniveau varieerde van mbo (23%), hbo (73%) tot universiteit (4%). Van de leidinggevend had 60 procent een cursus gevolgd met BKK-opleidingsbudget.

De leidinggevende besteedde naar eigen zeggen de meeste tijd (29%) aan administratieve taken. Tijd voor personeel kwam op de tweede plaats. De overige werktijd werd min of meer gelijk verdeeld over diverse andere zaken (zie Figuur 6 hieronder). Deze figuur laat zien dat het werken aan de pedagogische kwaliteit (pedagogische aansturing, 12% en ontwikkeling van pedagogisch beleid, 6%) een relatief klein deel vormde in de tijdsbesteding van de leidinggevende, die de tijd moest verdelen over allerlei zaken.

Figuur 6: Verdeling van de werktijd van leidinggevenden over diverse managementtaken (gemiddelde totale tijd: 28.8 uur/wk)

Pedagogisch medewerkers

Van alle 150 pedagogisch medewerkers hebben we een ingevulde vragenlijst ontvangen (de respons is dus 100%) met gegevens over achtergrondkenmerken zoals geslacht, leeftijd, opleiding, ervaring en de beleving van het werk (zie Methode voor de gebruikte meetinstrumenten).

Uit de gegevens uit de vragenlijsten bleek dat de gemiddelde pedagogisch medewerker in 2012 34 jaar oud was ($sd = 10.0$). De overgrote meerderheid was vrouw (99.3%); de steekproef telde slechts één mannelijke pedagogisch medewerker (0.7%). De pedagogisch medewerkers werkten gemiddeld bijna 9 jaar in de kinderopvang ($sd = 6.5$), waarvan 6.1 jaar in het bezochte kinderdagverblijf ($sd = 3.3$) en 4 jaar op de bezochte groep ($sd = 4.1$). Men werkte gemiddeld 3.5 dag in de week. De meerderheid (82%) had de beroepsopleiding (Sociaal-)Pedagogisch Werk (SPW/PW) gevolgd. Bij de mbo'ers kwam zowel niveau 3 als 4 voor (respectievelijk 56 en 44%). Staf op hbo-niveau vormde een minderheid (18%). Ongeveer één op de elf pedagogisch medewerkers uit de steekproef (9%) was niet in Nederland geboren. Nederlands was de moedertaal voor 92 % van de pedagogisch medewerkers.

De pedagogisch medewerkers hadden in 2012 een positieve beleving van hun werk. Ze hadden positieve ervaringen op de groep (3.5 op 4-puntsschaal) en kregen ook erkenning voor hun werk uit de directe omgeving (3.7 op 4-puntsschaal). Gebrek aan motivatie voor het werk liet een score van 1.6 zien op de gehanteerde 4-puntsschaal, tussen 'bijna nooit' (1) en 'soms' (2) in ($sd = 0.31$). Gevoelens

van fysieke en/of mentale vermoeidheid (0.88 op een 6-puntsschaal, $sd = 0.66$) of emotionele uitputting op het werk (0.83 op een 6-puntsschaal, $sd = .61$, schaal uit de VBBA) speelden nauwelijks een rol bij de gemiddelde pedagogisch medewerker; het gemiddelde antwoord naar aanleiding van enkele problematische uitspraken lag hier tussen ‘nooit’ (0) en ‘sporadisch’ (1) in.

3.2 Proceskwaliteit in relatie tot structurele en andere kenmerken van de kinderopvang

We hebben ook onderzocht of de proceskwaliteit van dagopvang in 2012, samenhang met enkele structurele kwaliteitskenmerken en andere kenmerken van de kinderopvang. Voor de groepen is geanalyseerd of er een relatie bestond tussen de algemene proceskwaliteit en de volgende structurele en andere kenmerken: bestaansduur en grootte van het kinderdagverblijf, het gebruik van een VVE-programma, het HKZ-certificaat, de uurprijs en het wel of niet gevolgd hebben door de leidinggevende van cursussen met BKK-opleidingsbudget. Voor pedagogisch medewerkers is onderzocht welke kenmerken samenhangen met het niveau van hun interactievaardigheden. Onderzocht is in deze peiling of het niveau van hun interactievaardigheden samenhang met hun werkervaring, het gevolgd hebben van cursussen, hun beleving van het beroep en ten slotte hun taalvaardigheid en taalgebruik.

Algemene proceskwaliteit in relatie tot structurele en andere kenmerken

Een hogere algemene proceskwaliteit in een groep hing positief samen met een langere bestaansduur van het kinderdagverblijf. Dit verband was sterk ($r = .50, p = .001$). Als we de steekproef verdelen in groepen die korter versus langer dan vijf jaar bestonden, dan bedraagt het verschil 0.72 punt op de gehanteerde 7-puntsschaal ($Gem_{\text{minder dan 5 jaar}} = 3.58, sd = 0.40$; $Gem_{\text{meer dan 5 jaar}} = 4.33, sd = 0.73, p = .002$).

De algemene proceskwaliteit in een groep hing niet significant samen met de grootte van het kinderdagverblijf, noch met het aantal groepen binnen het kinderdagverblijf ($r = .16, p = .28$), noch met het aantal kinderen dat het kinderdagverblijf bezocht ($r = .02, p = .84$).

Er was dus geen directe relatie tussen de grootte van een kinderdagverblijf en de geboden kwaliteit. Ook het gebruik van een VVE-programma hing niet samen met de pedagogische kwaliteit op de groep ($p = .97$). Ook bleek er geen relatie tussen het HKZ-certificaat en de algemene proceskwaliteit ($p = .32$). Het volgen van door BKK gefinancierde cursussen liet eveneens geen relatie zien met de algemene proceskwaliteit ($p = .63$). En tot slot was er evenmin een verband tussen de uurprijs en de kwaliteit van de opvang ($r = .11, p = .47$). Ook is er geen samenhang gevonden met het gebruik van de NCKO-Kwaliteitsmonitor ($p = .94$) of het Pedagogisch kader kindercentra 0-4 jaar ($p = .30$).

Interactievaardigheden in relatie tot structurele en andere kenmerken

Het niveau van de interactievaardigheden van de pedagogisch medewerkers was beter naarmate zij meer werkervaring in de kinderopvang hadden. Tabel 6 laat zien dat pedagogisch medewerkers die minder dan vijf jaar werkzaam waren in de kinderopvang over het algemeen minder vaardigheid lieten zien in hun omgang met de kinderen dan pedagogisch medewerkers met meer dan vijf jaar

werkervaring. Dit verschil was zichtbaar bij zowel de “basale” vaardigheden als de meer “educatieve vaardigheden” en is significant voor alle vaardigheden met uitzondering van *Sensitieve responsiviteit* en *Structureren en grenzen stellen*. De steekproefgrootte is hier 138 medewerkers omdat 12 personen hun werkervaring niet hebben ingevuld.

Tabel 6: *Verskil in niveau van interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers met minder dan 5 jaar versus vijf of meer jaar werkervaring in de kinderopvang*

	<5 jaar werkervaring (n = 40)		≥ 5 jaar werkervaring (n = 98)		Effectgrootte	
	Gem.	(SD)	Gem.	(SD)	p	d
Sensitieve responsiviteit	4.8	(1.00)	5.1	(0.74)	.09 - ns	+0.36
Respect voor autonomie	4.4	(0.88)	4.9	(0.71)	.002	+0.66
Structureren en grenzen stellen	4.8	(1.05)	5.0	(0.99)	.30 - ns	+0.20
Praten en uitleggen	3.5	(0.83)	4.1	(0.86)	< .001	+0.70
Ontwikkelingsstimulering	2.5	(0.93)	3.1	(1.20)	.002	+0.53
Begeleiden van interacties	2.4	(1.00)	2.9	(1.11)	.01	+0.46

Noot: p = p-waarde; ns = niet statistisch significant; d = Cohen's d (zie Bijlage 3 voor uitleg)

Het niveau van de interactievaardigheden hing niet samen met het aantal jaren werkervaring op het huidige kinderdagverblijf. Ook was er geen directe relatie met de pedagogische ondersteuning op de werkvloer en met het aantal gevolgde cursussen. Video-interactiebegeleiding (VIB) liet geen significante relatie zien met het niveau van de interactievaardigheden. Ook het werken met een VVE-programma liet geen relatie zien met het niveau van de interactievaardigheden van de pedagogisch medewerkers. Er was eveneens geen verband tussen de interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers en hun beroepssatisfactie: noch met de ervaren positieve aspecten hiervan (zoals tevredenheid en ervaren erkenning van het werk), noch met de ervaren negatieve aspecten (zoals een gebrek aan motivatie of emotionele vermoeidheid). Wel werd er een positief verband gevonden met het werken met het Pedagogisch kader kindercentra 0-4 jaar ($p = .001$). [stukje over Kwaliteitsmonitor weggehaald: te weinig gebruikt; is niet echt voor pm; alleen trendeffect, die we verder weglaten, alleen “bij onszelf” even niet]

Interactievaardigheden in relatie tot taalvaardigheid (woordenschat) en taalgebruik van pedagogisch medewerkers

De pedagogisch medewerkers hadden gemiddeld een score van 42.6 op de woordenschattoets met 60 items, oftewel een score van 71 procent correct. De taaltoets werd iets beter gemaakt door medewerkers voor wie Nederlands de moedertaal is dan door medewerkers met een andere moedertaal (Gem_{NLS} moedertaal

= 43, $sd = 5.6$; $Gem_{\text{andere moedertaal}} = 38$, $sd = 7.2$; $F(1, 96) = 6.55$, $p = 0.12$). De toets werd significant beter gemaakt door hbo-studenten dan door studenten met een mbo-opleiding ($Gem_{\text{HBO}} = 46$, $sd = 5$; $Gem_{\text{mbo}} = 42$, $sd = 5.9$, $F(1, 96) = 7.19$, $p = .009$). Pedagogisch medewerkers die zijn geboren in Nederland scoorden even goed als hun collega's die niet in Nederland zijn geboren ($p = .53$). Pedagogisch medewerkers met een grotere woordenschat scoorden significant beter op de interactieschaal *Praten en uitleggen* ($r = .22$, $p = .03$). De woordenschat van pedagogisch medewerkers hing niet samen met de andere interactievaardigheden. Juist de meest 'talige' interactievaardigheid uit het NCKO-instrument liet dus een significante (doch niet erg sterke) samenhang zien met de taalvaardigheid van de pedagogisch medewerkers.

Het niveau van de interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers hing verder positief samen met het spreken van Nederlands in de thuissituatie. Dit gold vooral voor *Sensitieve responsiviteit* ($p = .002$) en *Respect voor autonomie* ($p = .04$). Het verschil tussen medewerkers die wel versus geen Nederlands spreken in de thuissituatie bedroeg op beide schalen zo'n halve punt. Ook was er een positieve relatie tussen *Sensitieve responsiviteit* en het spreken van (alleen) Nederlands met vrienden en kennissen ($p = .002$). Het spreken van (ook) een andere taal dan het Nederlands op het werk hing samen met lagere scores op *Ontwikkelingsstimulering* en *Begeleiden van interacties* (respectievelijk $p = .03$ en $.01$; het verschil was in beide gevallen 0.7 punt). Het spreken van Nederlands thuis, met vrienden en/of op het werk hing dus positief samen met het niveau van de interactievaardigheden van de pedagogisch medewerkers.

3.3 Pedagogische kwaliteit in longitudinaal perspectief

In een aparte longitudinale deelstudie zijn 25 groepen bezocht die ook betrokken waren in de vorige peiling van 2008. Voor de groepen in deze longitudinale steekproef hebben we de algemene proceskwaliteit (gemeten met de ITERS-R en ECERS-R) in 2008 vergeleken met die in 2012. De verschillen in de tweede kolom van Tabel 7 laten ook in deze steekproef een significante vooruitgang in algemene proceskwaliteit zien over de periode 2008-2012. Dit bevestigt het beeld dat in paragraaf 3.1.1. werd geschetst op basis van de vergelijking van de twee grotere – landelijk representatieve – steekproeven in 2008 en 2012.

Tabel 7: *Stabiliteit (Pearson correlaties) en vooruitgang algemene proceskwaliteit tussen 2008 en 2012 in de longitudinale steekproef (N=25)*

	<i>Stabiliteit</i>	<i>Verschijscores</i> <i>2008-2012^a</i>	<i>p^b</i>
	<i>r</i>		
<i>Totaal score</i>			
Totaal (5 subschalen)*	.25 (<i>p</i> = .23)	+ 1.45	< .001
<i>Subschalen</i>			
Ruimte en Meubilering	.26 (<i>p</i> = .22)	+ 1.21	< .001
Taal	.21 (<i>p</i> = .32)	+ 1.27	< .001
Activiteiten	-.11 (<i>p</i> = .59)	+ 1.40	< .001
Interacties	.37 (<i>p</i> = .07)	+ 1.63	< .001
Programma	.34 (<i>p</i> = .10)	+ 1.65	< .001

^a Positieve scores duiden op vooruitgang tussen 2008 en 2012

^b *p*-waarde voor gepaarde t-toets

Van de 9 longitudinale groepen die in 2008 nog onvoldoendes lieten zien voor de totaalscore, waren er in 2012 8 verschoven naar de categorie ‘matig’; één groep was nog steeds onvoldoende. De 16 groepen die in 2008 matig scoorden, lieten vier jaar later een divers beeld zien: 4 groepen waren afgegleden naar onvoldoende kwaliteit, 10 groepen waren nog steeds matig en 2 groepen waren gestegen naar een goed niveau. Dit suggereert dat met name de zwakkere groepen zich na de peiling in 2008 verbeterd hebben, al is voorzichtigheid wel geboden gezien de kleine steekproef.

Opvallend in Tabel 7 is de relatief lage stabiliteit van de pedagogische kwaliteit in de periode 2008-2012 op het niveau van de individuele groepen; de correlatie tussen de totaalscores voor algemene proceskwaliteit in 2008 en 2012 was .25, hetgeen relatief laag is en niet significant. In

andere termen uitgedrukt houdt deze correlatie van .25 tussen 2008 en 2012 in dat slechts 6% van de verschillen in algemene proceskwaliteit tussen de groepen in 2012 verklaard wordt door hun scores in 2008. Dit betekent dat de score voor algemene proceskwaliteit die op een bepaald moment in een bepaalde groep wordt vastgesteld, zeker niet constant is en over een periode van enkele jaren flink kan veranderen.

Waar hangt de mate van vooruitgang in kwaliteit mee samen?

De herhaalde kwaliteitsmeting in 2008 en 2012 in de longitudinale steekproef maakt het mogelijk om te onderzoeken of de mate van vooruitgang in kwaliteit in een groep over de periode 2008-2012 samenhangt met bepaalde kenmerken van het kinderdagverblijf die die vooruitgang in kwaliteit zouden kunnen verklaren. Hoewel de longitudinale steekproef met een steekproef van 25 groepen relatief klein is en de resultaten dus zeer tentatief van aard zullen zijn, hebben we een exploratieve analyse uitgevoerd om een eventuele invloed van het landelijke kinderopvangbeleid te verkennen. Een inhoudelijke ontwikkeling die zich in de periode tussen 2008 en 2012 heeft voorgedaan is de introductie en de landelijke verspreiding van zowel het Pedagogisch kader kindercentra 0-4 jaar als de NCKO-Kwaliteitsmonitor voor de kinderopvang. In de vragenlijst die door de leidinggevenden is ingevuld voor 22 van de 25 groepen (voor drie groepen ontbreekt dus informatie), is gevraagd of men heeft gewerkt met één of beide publicaties. De groepen waar de staf heeft gewerkt met de Kwaliteitsmonitor lieten een marginaal significante vooruitgang in algemene proceskwaliteit zien ($p = .05$). Een kanttekening is hier echter dat het aantal groepen dat aan de slag is gegaan met de NCKO-Kwaliteitsmonitor wel erg klein is met slechts drie groepen. Eenzelfde effect werd niet gevonden voor het werken met het Pedagogisch kader ($p = .69$), waar in elf groepen is gewerkt met het Pedagogisch kader kindercentra 0-4 jaar; in deze analyse is overigens gecontroleerd voor de score voor de algemene proceskwaliteit in 2008.

4. Conclusies en aanbevelingen

Deze kwaliteitsmeting werd met subsidie van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid door het NCKO uitgevoerd. De opzet van deze peiling uit 2012 sluit aan op eerdere metingen in 1995, 2001, 2005 en 2008 en brengt zo de ontwikkeling van de pedagogische kwaliteit over de afgelopen jaren in beeld. In de vorige peiling van 2008 is voor het eerst het complete NCKO-instrument gebruikt, inclusief de NCKO-interactieschalen die een gedetailleerd beeld geven van de interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers en die de kern vormen van proceskwaliteit in de kinderopvang. In deze peiling van 2012 zijn de interactieschalen opnieuw gebruikt waardoor voor het eerst mogelijk was om ook de interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers te vergelijken met gegevens hierover uit de vorige peiling.

4.1 Belangrijkste conclusies

De drie belangrijkste conclusies op basis van de landelijke peiling in 2012 en de vergelijking van de uitkomsten daarvan met die uit eerdere peilingen zijn de volgende:

De kwaliteit is gestegen

Een eerste belangrijke conclusie op basis van de uitkomsten van de peiling in 2012 en de vergelijking met eerdere peilingen is dat de pedagogische kwaliteit in 2012 na een periode van achteruitgang voor het eerst weer een duidelijke stijging laat zien ten opzichte van vorige jaren. De stijging van de pedagogische kwaliteit is zichtbaar op alle drie onderdelen van de kwaliteitsmeting, te weten de algemene proceskwaliteit, de interactievaardigheden van de pedagogisch medewerkers, en de structurele kwaliteitsmaten. De vooruitgang ten opzichte van de vorige meting in 2008 was het duidelijkst zichtbaar voor de algemene proceskwaliteit zoals vastgesteld met de ECERS-R en ITERS-R; niet alleen op de totaalscore, maar ook op alle afzonderlijke subschalen werd een significante en in statistische termen aanzienlijke vooruitgang in kwaliteit geboekt ten opzichte van 2008. De geconstateerde daling van de algemene proceskwaliteit over de peilingen tussen 1995 en 2008 heeft zich daarmee niet doorgezet in 2012. Er is sprake van een duidelijke kentering en de pedagogische kwaliteit van de Nederlandse kinderopvang lijkt uit het dal te klimmen. De neergaande trend die naar voren kwam uit vorige peilingen is hiermee gekeerd. Gelet op de totaalscore voor algemene proceskwaliteit laat deze peiling een verschuiving zien van veelal onvoldoende proceskwaliteit, die in het onderzoek uit 2008 nog voorkwam in 49% van de bezochte groepen (de overige 51% scoorde toen in de categorie matig), naar matige kwaliteit voor de meeste (86%) van de onderzochte groepen in

2012. Ook is er meer goede pedagogische kwaliteit op de groepen geobserveerd dan in de vorige peiling, namelijk in 12% van de groepen. Onvoldoende kwaliteit is in deze peiling slechts in één groep geobserveerd (2%).

Voor wat betreft de interactievaardigheden van de pedagogisch medewerkers was de stijging van de pedagogische kwaliteit wat minder spectaculair: hier werd ten opzichte van 2008 een significante vooruitgang geboekt op twee van de zes schalen, namelijk *Ontwikkelingsstimulering* en *Begeleiden van interacties* tussen kinderen. In statistisch termen was de vooruitgang op deze beide schalen matig tot groot te noemen. De basale vaardigheden *Sensitieve responsiviteit*, *Respect voor autonomie*, en *Structureren en grenzen stellen*, die door het gros van de pedagogisch medewerkers in 2008 al voldoende tot goed werden beheerst, lagen in 2012 op een vergelijkbaar niveau als in 2008. Ook voor de schaal *Praten en uitleggen* lag het gemiddelde op hetzelfde (matige) niveau als in 2008.

Ten slotte was de vooruitgang ook zichtbaar in twee van de belangrijkste structurele kwaliteitsmaten, te weten de groeps grootte en de staf-kind ratio; de grootte van deze vooruitgang was in statistische termen matig.

We zijn er nog niet

Een tweede conclusie – die minstens even belangrijk is als de eerste – is dat er in 2012 weliswaar weer sprake was van een stijging, maar dat de pedagogische kwaliteit bij deze peiling in absolute zin nog lang niet op alle punten voldoende was en dat er nog veel ruimte is voor verbetering.

Wat betreft de algemene proceskwaliteit zoals gemeten met de *ITERS-R* en *ECERS-R* lag de gemiddelde totaalscore in 2012 op 4.3, waarmee we weer terug zijn op het niveau dat gemeten werd in 2001. Dit is een score in de categorie matig (tussen 3 en 5); de grote meerderheid (86%) van de groepen behaalde een score in deze categorie, tegen 2% in de categorie onvoldoende en 12% in de categorie goed. De enige schaal met een gemiddelde score in de categorie goed is de schaal *Programma*. Ruimte voor verbetering is er allereerst op de subschaal *Activiteiten*, waar de gemiddelde score met 3.3 nog maar net boven het minimum uitkomt, en waarop in bijna de helft van de groepen nog een onvoldoende is toegekend. Ruimte voor verbetering is er zeker ook nog op de subschalen *Ruimte en meubilering*, *Taal*, en *Interacties*, waar de gemiddelde score in 2012 in de categorie matig lag en waar nog steeds sprake was van onvoldoende scores (respectievelijk in 6%, 14%, en 14% van de groepen).

De *NCKO*-interactieschalen, die een meer gedetailleerd beeld geven van de interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers, lieten net als in 2008 een gemengd beeld zien. In 2012 was het niveau van de interactievaardigheden, gemiddeld genomen, goed voor de basale vaardigheden *Sensitieve responsiviteit*, *Respect voor autonomie* en *Structureren en grenzen stellen*. Net als in 2008 was de gemiddelde score voor *Praten en uitleggen* net voldoende, met een grote spreiding tussen pedagogisch medewerkers (36% onvoldoende, 60% matig, en 6% goed). De scores op de schalen *Ontwikkelingsstimulering* en de *Begeleiding van interacties tussen kinderen* waren,

ondanks de duidelijke stijging in vergelijking met 2008, gemiddeld genomen nog niet voldoende; ruim driekwart van de pedagogisch medewerkers behaalde in 2012 nog een onvoldoende op deze schalen.

Pedagogische kwaliteit is geen stabiel kenmerk van groepen

Een derde belangrijke conclusie - uit de longitudinale deelstudie op 25 kinderdagverblijfgroepen die zowel in 2008 als in 2012 aan de peiling hebben deelgenomen - is dat de stabiliteit van de pedagogische kwaliteit in de periode 2008-2012 op het niveau van de individuele groepen relatief gering was. Dit betekent dat de score voor algemene proceskwaliteit die op een bepaald moment in een bepaalde groep wordt vastgesteld, zeker niet constant is en over een periode van enkele jaren flink kan veranderen.

4.2 Mogelijke oorzaken van de stijging

Het is op basis van de onderzoeksgegevens uit deze peiling niet mogelijk om harde conclusies te trekken met betrekking tot de oorzaken van de geconstateerde verbetering van de pedagogische kwaliteit over de periode 2008-2012. Er is een ander type onderzoek nodig om deze vragen te kunnen beantwoorden. De onderstaande discussie over mogelijke oorzaken is daarom speculatief.

Een van de belangrijkste veranderingen die zich heeft voorgedaan in de periode tussen 2008 en 2012 is de stop van de explosieve groei - mede ten gevolge van de economische recessie- die de sector in de afgelopen decennia heeft gekend en die de dalende pedagogische kwaliteit over de periode 1995-2008 mede zou kunnen verklaren. Of de afname van de groei inderdaad heeft bijgedragen tot de stijging van kwaliteit is niet met zekerheid te zeggen. De economische recessie na 2008 kan immers ook geleid hebben tot een afname in investering in kwaliteit door kinderdagverblijven, in het licht van de groeiende onzekerheid over hun financiële situatie. Het is echter ook mogelijk dat de gevolgen van een mogelijke geringere investering in kwaliteit ten gevolge van de economische crisis pas in de jaren na 2012 echt zichtbaar zullen worden.

In de afgelopen jaren is van overheidswege landelijk geïnvesteerd in verbetering van de pedagogische kwaliteit, onder andere via de ontwikkeling en landelijke verspreiding van een pedagogisch kader voor de dagopvang (Singer & Kleerenkooper, 2009) en de NCKO-Kwaliteitsmonitor (Gevers Deynoot-Schaub e.a., 2009) door Bureau Kwaliteit Kinderopvang (BKK), dat ook budgetten voor scholing verstrekke. Door deze initiatieven is er meer aandacht gekomen voor de pedagogische kwaliteit na een periode waarin relatief veel aandacht is uitgegaan naar de groei van de kinderopvang.

De geconstateerde stijging van de pedagogische kwaliteit over de jaren 2008-2012 zou ook geïnterpreteerd kunnen worden als een nu pas zichtbaar wordend positief effect van de invoering van de Wet Kinderopvang in 2005 dat nog niet weerspiegeld werd in de peiling van 2008. De Wet

Kinderopvang beoogt immers door middel van vraagsturing de markt – en daarmee de kwaliteit – van de kinderopvang te stimuleren. Het is echter niet erg waarschijnlijk dat er inderdaad sprake is van een dergelijk positief effect, vooral omdat er aanwijzingen zijn dat er op het gebied van de kinderopvang nog onvoldoende marktwerking tot stand is gekomen.

4.3 Aanbevelingen

De resultaten van de peiling maken duidelijk welke onderdelen van de pedagogische kwaliteit van de kinderopvang relatief sterk zijn en welke (nog) relatief zwak zijn en daarmee het meest in aanmerking komen voor verbetering. Een vervolgvraag die buiten het bestek van dit rapport ligt is welke maatregelen en aanpakken het meest effectief zijn om verdere verbetering te bewerkstelligen. Verschillende partijen die betrokken zijn bij de kinderopvang werken momenteel aan nieuw beleid en nieuwe initiatieven voor de kinderopvang dat (mede) gericht is op de pedagogische kwaliteit. Het is op dit moment niet goed aan te geven in hoeverre recente initiatieven en de huidige omstandigheden (zie ook hieronder, *Tot slot*) van invloed zijn op de pedagogische kwaliteit. Wetenschappelijk onderzoek zal hard nodig zijn in de nabije toekomst om effecten van nieuw beleid in kaart te brengen en na te gaan welke aanpakken bewezen effectief zijn. Uit deze peiling en lopende interventiestudies van eigen bodem kunnen wel aanbevelingen worden geformuleerd die zoveel mogelijk zijn ingebed in wetenschappelijke kennis en die zijn afgestemd op de Nederlandse situatie.

Het NCKO heeft inmiddels instrumenten ontwikkeld die kunnen worden ingezet om de pedagogische kwaliteit zoals gedefinieerd en gemeten in de meest recente landelijke peilingen, te monitoren en waar nodig te verbeteren. Allereerst is er de NCKO-Kwaliteitsmonitor (Gevers Deynoot-Schaub e.a., 2009) die is ontwikkeld om door kinderopvangorganisaties zelf te worden gebruikt om op een relatief eenvoudige manier de pedagogische kwaliteit in kaart te brengen. De Kwaliteitsmonitor is door Bureau Kwaliteit Kinderopvang landelijk verspreid en wordt in de praktijk veel gebruikt. De uitkomsten van de longitudinale deelstudie in het huidige rapport suggereren – zij het nog zeer tentatief – dat gebruik van de Kwaliteitsmonitor kan leiden tot verbetering van de pedagogische kwaliteit. Het NCKO heeft ook een training voor leidinggevendenden ontwikkeld waarin zij worden gecoacht in het effectief toepassen van de Kwaliteitsmonitor om daarmee de algemene proceskwaliteit (zoals gemeten met de ITERS-R en ECERS-R) in hun kinderdagverblijf te verbeteren. De effectiviteit van deze training wordt momenteel door het NCKO onderzocht (Helmerhorst e.a., in voorbereiding). Ten slotte heeft het NCKO een video-interactie training voor pedagogisch medewerkers ontwikkeld waarmee zij hun vaardigheden in de interactie met de kinderen in hun groep kunnen verbeteren. Deze training is specifiek gericht op het versterken van de zes interactievaardigheden die met de NCKO-interactieschalen worden gemeten; ook de effectiviteit van deze training wordt momenteel in een interventiestudie onderzocht (Helmerhorst e.a., in

voorbereiding) en de resultaten hiervan zullen binnenkort beschikbaar zijn. Ook andere maatregelen, die relatief recent zijn geïnitieerd door de overheid, de kinderopvangsector of landelijke organisaties die zich bezighouden met de kinderopvang, dragen mogelijk bij aan een versterking en verbetering van de pedagogische kwaliteit van de dagopvang. De wetenschappelijke evaluatie van recente en toekomstige initiatieven is daarom, zowel vanuit wetenschappelijk als maatschappelijk oogpunt, uiterst relevant.

De resultaten van de peiling in 2012 wijzen op het belang van een gerichte en brede ontwikkeling van de interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers. Waar de basale vaardigheden door een grote groep worden beheerst blijven de meer 'educatieve' vaardigheden achter. Overigens valt op dat, ook bij de basale vaardigheden, lage kwaliteit toch is geobserveerd. De soms geobserveerde lagere kwaliteit van de basale interactievaardigheden en het gemiddeld lagere niveau bij de educatieve interactievaardigheden laten zien dat effectieve (na)scholing essentieel is. Ook het geconstateerde niveauverschil bij startbekwame medewerkers, hier gedefinieerd als staf met minder dan 5 jaar werkervaring, onderstreept het belang van coaching en supervisie door pedagogische experts, met name in het begin van de loopbaan van pedagogisch medewerkers. Deze vorm van begeleiding kan jonge medewerkers in het begin van hun loopbaan helpen zich sneller te ontwikkelen van startbekwame naar vakbekwame professionals. Het verdient daarom aanbeveling om een trainingsprogramma aan te bieden aan kinderopvangorganisaties die in het kader van de interne kwaliteitsborging hun pedagogische kwaliteit willen verbeteren. Een aangepaste versie van dit trainingsprogramma kan worden ingevoerd in de beroepsopleiding van pedagogisch medewerkers.

Niet elke cursus heeft een sterke invloed op de ontwikkeling van de interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers (zie ook Fukkink & Lont, 2007). Door wetenschappelijk onderzoek komt er meer kennis beschikbaar over welke aanpakken wel of niet effectief zijn. Ook ligt er, nu de interactievaardigheden uit het NCKO-kwaliteitsmodel recent zijn opgenomen in het nieuwe kwalificatiedossier voor de mbo-opleiding Pedagogisch Werk, een duidelijke verbinding met het beroepsonderwijs. Een praktische kwestie is hoe de gerichte training van nieuwe vaardigheden effectief kunnen worden geïmplementeerd in de praktijk van het beroepsonderwijs en de kinderopvangsector zelf. Feit is dat deze vaardigheden en de gerichte training hiervan nieuw zijn, voor zowel mbo-docenten als kwaliteitsmedewerkers in de kinderopvang. Het is daarom interessant om een leerlijn te ontwikkelen voor het mbo-onderwijs. Deze leerlijn kan ook worden gerelateerd aan een inductieprogramma voor startbekwame, maar nog relatief onervaren medewerkers. Deze aanpak kan inhaken op zowel de bevindingen uit landelijke peilingen als het experimentele en nog lopende onderzoek naar de VIT-aanpak.

Relatief jonge kinderdagverblijven laten een lagere proceskwaliteit zien dan kinderdagverblijven die al langer bestaan. De studie van Gevers-Deynoot-Schaub en Riksen-Walraven (2002) liet dit patroon eerder zien. Het verdient vanuit dit perspectief aanbeveling om bij net gestarte kindercentra extra aandacht te besteden aan de pedagogische kwaliteit. Mogelijk kan de staf van

nieuwe vestigingen, binnen een koepelorganisatie, worden ondersteund door collega-leidinggevenden van relatief sterke locaties. Ook consultancy door een pedagogisch expert is een interessante optie om de algemene proceskwaliteit te verbeteren.

De in onze longitudinale deelstudie geconstateerde relatief geringe stabiliteit van de algemene proceskwaliteit op het niveau van de individuele groepen over de periode 2008-2012 benadrukt nog eens het belang van het regelmatig monitoren van de kwaliteit om deze zo nodig te verbeteren. De geringe stabiliteit betekent immers dat een hoge kwaliteit niet automatisch hoog blijft en een lage kwaliteit niet automatisch laag. Een hoge kwaliteitsscore is mag dus voor individuele kinderdagverblijven en groepen geen reden zijn om op hun lauweren te gaan rusten, en een lage kwaliteitsscore geen reden om bij de pakken neer te zitten.

Tot slot

Op dit moment verkeert de Nederlandse kinderopvang in een geheel nieuwe situatie. De kinderopvangsector, die op dit moment hard wordt getroffen door de bezuinigingen, maakt een moeilijke periode door van serieuze krimp. Minder ouders maken gebruik van de kinderopvang en de ouders die dat nog wel doen uiten de wens om een flexibeler gebruik van de kinderopvang. Veel kinderen hebben daardoor hun groep verlaten en bovendien stromen relatief weinig nieuwe kinderen in, waardoor verschillende organisaties zich genoodzaakt hebben gezien medewerkers te ontslaan en groepen te sluiten of samen te voegen. Deze recente ontwikkelingen hebben zo een directe invloed op de stabiliteit van de kinderopvang. Een actuele vraag is of de sterke krimp – vergelijkbaar met de invloed van de sterke groei, zij het nu op een heel andere manier – niet ook een remmende of zelfs direct negatieve invloed heeft op de pedagogische kwaliteit van de kinderopvang. Een relevante vraag is daarom in hoeverre deze peilingsresultaten uit 2012, ook al zijn ze van relatief recente datum, nog gelden voor de kinderopvangsituatie van nu in 2013.

Referenties

- Curbow, B., Spratt, K., Ungaretti, A., McDonnell, K., & Breckler, S. (2000). Development of the Child Care Worker Job Stress Inventory. *Early Childhood Research Quarterly, 15*(4), 515-536.
- De Kruif, R.E.L., Vermeer, H.J., Fukkink, R.G., Riksen-Walraven, J.M.A., Tavecchio, L.W.C., Van IJzendoorn, M.H., & Van Zeijl, J. (2007). *De nationale studie pedagogische kwaliteit kinderopvang: Eindrapport Project 0 en 1*. Amsterdam: NCKO.
- De Kruif, R.E.L., Riksen-Walraven, J.M.A., Gevers Deynoot-Schaub, M.J.J.M., Helmerhorst, K.O.W., Tavecchio, L.W.C., & Fukkink, R.G. (2009). *Pedagogische kwaliteit van de opvang voor 0- tot 4-jarigen in Nederlandse kinderdagverblijven in 2008*. Amsterdam/Nijmegen: NCKO.
- De Schipper, E.J., Riksen-Walraven, J.M.A., & Geurts, S.A.E. (2007). Multiple determinants of caregiver behavior in child care centers. *Early Childhood Research Quarterly, 22*, 312-326.
- Fukkink, R.G., Helmerhorst, K., Gevers Deynoot-Schaub, M., De Kruif, R.E.L., Tavecchio, L.W.C., & Riksen-Walraven, M. (2011). *Pedagogische kwaliteit van de kinderopvang en de ontwikkeling van jonge kinderen: Een longitudinale studie*. Amsterdam: NCKO.
- Fukkink, R.G., & Lont, T.A.E. (2007). Does training matter? A meta-analysis and review of experimental studies of caregiver training. *Early Childhood Research Quarterly, 22*(3), 294-311.
- Fukkink, R.G., & Tavecchio, L.W.C. (2010). Effects of Video Interaction Guidance on early childhood teachers. *Teaching and Teacher Education, 26*, 1652-1659.
- Gevers Deynoot-Schaub, M.J.J.M., & Riksen-Walraven, J.M.A. (2002). Kwaliteit onder druk: De kwaliteit van opvang in Nederlandse kinderdagverblijven in 1995 en 2001. *Pedagogiek: Wetenschappelijk Forum voor Opvoeding, Vorming en Onderwijs, 22* (2), 109-125.
- Gevers Deynoot-Schaub, M.J.J.M., & Riksen-Walraven, J.M.A. (2005). Childcare under pressure: The quality of Dutch Centers in 1995 and 2001. *The Journal of Genetic Psychology, 280*-296.
- Gevers Deynoot-Schaub, M.J.J.M., Fukkink, R.G., Riksen-Walraven, J.M.A., De Kruif, R.E.L., Helmerhorst, K.O.W., & Tavecchio, L.W.C. (2009). *De NCKO-Kwaliteitsmonitor*. Amsterdam: NCKO.
- Harms, T., Clifford, R. M., & Cryer, D. (1989). *Early Childhood Environment Rating Scale-Revised*. New York: Teachers College Press.
- Harms, T., Cryer, D., & Clifford, R.M. (2003). *Infant/Toddler Rating Scale-Revised*. New York: Teachers College Press.
- Riksen-Walraven, J.M.A. (2004). Pedagogische kwaliteit in de kinderopvang: doelstellingen en kwaliteitscriteria. In M.H. van IJzendoorn, L.W.C. Tavecchio, & J.M.A. Riksen-Walraven (Red.). *De kwaliteit van de Nederlandse kinderopvang* (pp. 100-123). Amsterdam: Boom.
- Singer, E., & Kleerekoper, L. (2009). *Pedagogisch kader kindercentra 0-4 jaar*. Maarssen: Elsevier.
- Van Veldhoven, M., Meijman, T.F., Broersen, J.P.J., & Fortuin, R.J. (2002). *Handleiding VBBA*. Amsterdam: SKB Vragenlijst Services.
- Van IJzendoorn, M.H., Tavecchio, L. W. C., Verhoeven, M. J. E., Reiling, E. J., & Stams, G. J. J. (1996). De kwaliteit van de Nederlandse kinderopvang. *Nederlands Tijdschrift voor Opvoeding, Vorming en Onderwijs, 12*, 286-313.

Van IJzendoorn, M.H., Tavecchio, L. W. C., Stams, G. J. J., Verhoeven, M. J. E., & Reiling, E. J. (1998).

Quality of center day care and attunement between parents and caregivers: Center day care in cross-national perspective. *The Journal of Genetic Psychology, 159*, 437-454.

Vermeer, H.J., Van IJzendoorn, M.H., De Kruif, R.E.L., Fukkink, R.G., Tavecchio, L.W.C., Riksen-Walraven, J.M.A., & Van Zeijl, J. (2005). *Kwaliteit van Nederlandse kinderdagverblijven: Trends in kwaliteit in de jaren 1995-2005*. Amsterdam: NCKO.

Vermeer, H.J., Van IJzendoorn, M.H., De Kruif, R.E.L., Fukkink, R.G., Tavecchio, L.W.C., Riksen-Walraven, J.M.A., & Van Zeijl, J. (2008). Child care in the Netherlands: Trends in quality over the years 1995-2005. *The Journal of Genetic Psychology, 169*, 360-385.

Bijlage 1. Overzicht ITERS-R subschalen die gebruikt worden in het NCKO-instrument

Ruimte en Meubilering

1. Binnenruimte
2. Meubilering voor dagelijkse verzorging en spel
3. Meubilering voor ontspanning en comfort
4. Indeling van de ruimte voor spel
5. Aankleding van de ruimte voor kinderen

Luisteren en Praten (Taal)

12. Kinderen helpen taal te begrijpen
13. Kinderen helpen taal te gebruiken
14. Het gebruik van boeken

Activiteiten

15. Fijne motoriek
16. Actief lichamelijk spel
17. Knutselen
18. Muziek en beweging
19. Blokken
20. Rollenspel
21. Zand- en waterspel
22. Natuur/wetenschap
- [23. Gebruik van TV, video, en/of computer]*
24. Bevorderen accepteren van verscheidenheid

Interacties

25. Toezicht op spel en ontwikkeling
26. Interacties tussen leeftijdsgenootjes
27. Staf-kind interacties
28. Discipline (handhaven van de orde)

Programma Structuur

29. Dagschema/dagindeling
30. Vrij spel
31. Spelactiviteiten in een groep
- [32. Voorzieningen voor kinderen met een handicap]*

Bijlage 2. Overzicht ECERS-R subschalen die gebruikt worden in het NCKO-instrument

Ruimte en Meubilering

1. Binnenruimte
2. Meubilering voor verzorging, spel, ontwikkeling
3. Meubilering voor ontspanning en comfort
4. Indeling van de ruimte voor spel
5. Ruimte voor privacy
6. Kindgerichte aankleding van de ruimte
7. Ruimte voor actief lichamenteijk spel
8. De speeluitrusting voor actief lichamenteijk spel

Taal-Redeneren (Taal)

15. Boeken en platen
16. Het aanmoedigen van de communicatie van kind
17. Taal gebruiken voor ontwik. logisch redeneren
18. Informeel taalgebruik

Activiteiten

19. Fijne motoriek
20. Knutselen
21. Muziek en beweging
22. Blokken
23. Zand/water
24. Rollenspel
25. Natuur/wetenschap
26. Rekenen/cijfers
- [27. Gebruik van TV, video, en/of computer]*
28. Bevorderen accepteren van verscheidenheid

Interacties

29. Toezicht op actief lichamenteijk spel
30. Algemeen toezicht op kinderen
31. Discipline
32. Staf-kind interacties
33. Interacties tussen kinderen

Programma Structuur

34. Dagschema/dagindeling
35. Vrij spel
36. Groepstijd
- [37. Voorzieningen voor kinderen met een handicap]*

Bijlage 3. Toelichting op enkele statistische symbolen/afkortingen

<i>N</i>	Grootte van de steekproef, ofwel het aantal deelnemers (personen, groepen) waarop de statistische analyses zijn uitgevoerd
<i>Gem.</i>	Gemiddelde score in een steekproef
<i>sd</i>	Standaarddeviatie: een maat voor spreiding van de scores binnen een steekproef.
<i>d</i> , Cohen's <i>d</i>	Geeft de grootte van een effect of van het verschil tussen twee gemiddelden weer. Bij een <i>d</i> van .20 wordt gesproken van een klein effect (of een klein verschil), een <i>d</i> van .50 duidt op een matig groot effect, en een <i>d</i> van .80 duidt op een groot effect.
<i>p</i> -waarde	Wordt gebruikt om aan te geven of een effect (bv. een verschil of een samenhang tussen twee scores) aan het toeval te wijten kan zijn. Bij een <i>p</i> -waarde kleiner dan .05 ($p < .05$) is er minder dan 5% kans dat een effect op toeval berust en spreekt men (over het algemeen) van een statistisch significant effect
<i>ns</i>	Niet statistisch significant op het conventionele significantieniveau ($\alpha = .05$)